

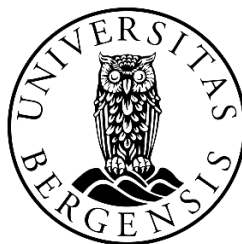
Spinnehjul i Sogn og Fjordane

En analyse av spinnehjul fra gravfunn i jernalderen i Sogn og Fjordane – bare praktisk, eller symbolsk og rituelt?

Cecilie Osland

Masteroppgave i arkeologi

Det humanistiske fakultet

AHKR, Universitetet i Bergen

Vår 2020

Forord

Denne masteroppgaven hadde ikke vært mulig uten flere av menneskene rundt meg, og jeg vil gjerne benytte denne anledningen til å takke dem.

Denne oppgaven startet som en samtale med min veileder Randi Barndon. Jeg vil takke henne for gode samtaler, god veiledning og konstruktiv kritikk underveis.

Jeg vil også takke Universitetsmuseet i Bergen for tillatelse til å se på spinnehjulene, spesielt takk til Melanie Wrigglesworth for å finne fram og gjøre klar alle spinnehjulene for meg. Takk til Øystein Jansen for kjapt svar og god hjelp da jeg lurte på hvilken bergart det ene spinnehjulet var laget av.

Takk til Lishild Nesheim for å lære meg å spinne. Også takk til andre håndverks- og spinnekyndige for gode samtaler om spinning og spinnehjul på vikingmarknader.

I tillegg vil jeg takke gode venner for støtte og oppmuntring da motivasjonen var på bunn. Særlig vil jeg takke Susanne Osland for å la meg ha hjemmekontor hos henne.

Takk til min mor Lene Osland for å ha lest gjennom oppgaven, gitt meg gode råd og for å oppmuntre meg til å ikke gi opp.

Haugesund, mai 2020

Cecilie Osland

Innholdsfortegnelse

Spinnehjul i Sogn og Fjordane	1
<i>En analyse av spinnehjul fra gravfunn i jernalderen i Sogn og Fjordane – bare praktisk, eller symbolsk og rituel?</i>	1
Forord	2
Figurliste	5
Tabelliste	8
Kap 1. Innledning	9
1.1 Problemstilling	9
1.2 Avgrensning, tid og rom	10
1.3 Oppgavens struktur	12
Kap. 2 Forskningshistorie	13
2.1 Forskning på spinnehjul	13
2.2 Forskning på gravgods	14
Kap. 3 Teoretiske og metodiske tilnæringer til spinnehjul	16
3.1 Teoretiske tilnæringer til spinnehjul	16
3.1.1 Generelt om tekstilproduksjon	16
3.1.2 Generelt om spinning	18
3.1.3 Teorier rundt gravskikk og ritualer	21
3.1.4 Problemer ved å studere gravfunn	23
3.1.5 Symbolsk arkeologi	23
3.1.6 Genderstudier og identitet	25
3.1 Metodiske tilnæringer til spinnehjul	27
Kap. 4 Spinnehjul i Sogn og Fjordane	29
4.1 Geografisk fordeling av spinnehjul i Sogn og Fjordane	30
4.2 Hvilket materiale er spinnehjulene laget av?	33
4.3 Andre tekstilredskaper funnet sammen med spinnehjulene	35
4.4 Våpen funnet sammen med spinnehjul	37
4.5 Spinnehjul med dekor	38
4.6 Spinnehjulenes form	41
4.7 Spinnehjulenes størrelse og vekt	44
Kap. 5 Analyse og diskusjon av spinnehjulene	51
5.1 Spinnehjulenes materiale	54
5.2 Spinnehjulenes form	55
5.3 Spinnehjul og tekstilredskaper i samme grav	56
5.4 Spinnehjul og våpen i samme grav	56

5.5 Spinnehjul med dekor	58
5.5.1 Spinnehjulet B13954/34.....	61
.....	63
5.3 Spinning og magi	67
5.4 Hvem holdt på med spinning?.....	70
Kap. 6 Konklusjon	73
Litteratur.....	75

Vedlegg

Vedlegg 1 – Katalog over spinnehjul i Sogn og Fjordane

Vedlegg 2 – Tabeller

Figurliste

Figur 1.1: Kart over Sogn og Fjordane. Kart laget av Cecilie Osland med kartdata fra GeoNorge.....	11
Figur 3.1 Figur 3.1. Spinnehjul sett fra siden. Illustrasjon: Cecilie Osland.....	18
Figur 3.2 Figur 3.2. Spinnehjul sett ovenfra. Illustrasjon: Cecilie Osland.....	18
Figur 3.3: Linfibre blir spunnet om til lintråd av en nybegynner. Foto: Cecilie Osland 2020.....	20
Figur 4.1: Spinnehjulenes geografiske fordeling i Sogn og Fjordane. Kart laget av Cecilie Osland med kartdata fra GeoNorge.....	30
Figur 4.2: Spinnehjul (B12131/8) av kleber fra vikingtiden. Foto: Cecilie Osland 2019.....	33
Figur 4.3: Spinnehjul (B8223 d /A) av leire fra eldre jernalder. Foto: Cecilie Osland 2019.....	33
Figur 4.4: To spinnehjul (B13954/34 og B13954/35) fra samme grav, men ikke like godt bevarte. Fra Kvåle i Sogndal. Foto: Cecilie Osland 2019.....	34
Figur 4.5: Spinnehjul (B9685 a) av serpentin fra folkevandringstiden. Foto: Cecilie Osland 2019.....	34
Figur 4.6: Spinnehjul (B12215/4) med dekor fra merovingertiden. Funnet i Ylmheim, Sogndal kommune. Foto: Cecilie Osland 2019.....	39
Figur 4.7: Spinnehjul (B8060 c) med dekor fra vikingtid. Funnet i Kyrkjeide, Stryn kommune. Foto: Cecilie Osland 2019.....	39
Figur 4.8: Spinnehjul (B5030 e) med konsentriske linjer fra yngre jernalder. Foto: Cecilie Osland 2019.....	40
Figur 4.9: Spinnehjul (B8045 f) med konsentriske linjer fra folkevandringstiden. Foto: Cecilie Osland 2019.....	40
Figur 4.10: Spinnehjul (B9688k) med svakt hvelvet overflate. Foto: Cecilie Osland 2019.....	41
Figur 4.11: Spinnehjul (B11694 II u) med tydelig hvelvet overflate. Foto: Cecilie Osland 2019.....	41
Figur 4.12: Spinnehjul (B10878h) med konisk hvelvet overflate. Foto: Cecilie Osland 2019.....	41
Figur 4.13: Spinnehjul (B8989 d) med hvelvet over- og underside fra eldre jernalder. Foto: Cecilie Osland 2019.....	42
Figur 4.14: Spinnehjul (B12215/5) med flat over- og underside fra merovingertiden. Foto: Cecilie Osland 2019.....	43
Figur 4.15: Kuleformet spinnehjul (B13954/34) fra folkevandringstid. Foto: Cecilie Osland 2019.....	43
Figur 4.16: Spinnehjul (B12215/4) med hvelvet over- og underside fra merovingertid. Foto: Cecilie Osland 2019.....	43
Figur 4.17: Spinnehjul (B8045 f) med flat over- og underside fra folkevandringstid. Foto: Cecilie Osland 2019.....	43

Figur 4.18: Spinnehjul (B8669 II r) med flat underside og hvelvet overside fra vikingtid. Foto: Cecilie Osland 2019.....	43
Figur 4.19: Det minste spinnehjulet (B10093 c) fra eldre jernalder. Foto: Cecilie Osland 2019.....	45
Figur 4.20: Det største spinnehjulet (B8223 d - A) fra eldre jernalder. Foto: Cecilie Osland 2019.....	46
Figur 4.21: Det tyngste spinnehjulet (B9094 b) fra eldre jernalder. Foto: Cecilie Osland 2019.....	46
Figur 4.22: Et gjennomsnittlig spinnehjul (B8989 d) fra eldre jernalder. Foto: Cecilie Osland 2019.....	46
Figur 4.23: Det største (mulige) spinnehjulet (B7011 g) fra yngre jernalder. Foto: Cecilie Osland 2019.....	49
Figur 4.24: Det minste spinnehjulet (B12215/4) fra yngre jernalder. Foto: Cecilie Osland 2019.....	49
Figur 4.25: Et tilnærmet gjennomsnittlig spinnehjul (B7653 g) fra yngre jernalder. Foto: Cecilie Osland.....	49
Figur 5.1: To spinnehjul (B8045 f) fra samme grav. Foto: Cecilie Osland 2019.....	52
Figur 5.2: Fire spinnehjul (B8223 d) fra samme grav. Foto: Cecilie Osland 2019.....	53
Figur 5.3: Spinnehjul B9685 av serpentin fra folkevandringstid. Foto: Cecilie Osland 2019.....	54
Figur 5.4: Det eneste spinnehjulet (B8989 d) funnet med sverd fra eldre jernalder. Foto: Cecilie Osland 2019.....	57
Figur 5.5: Spinnehjul (B11242 r) fra yngre jernalder funnet sammen med flere våpen. Foto: Cecilie Osland 2019.....	57
Figur 5.6: Spinnehjul (B12043 i) fra vikingtid funnet sammen med øks og saks. Foto: Cecilie Osland 2019.....	58
Figur 5.7: B10093 B. Foto: Cecilie Osland 2019.....	59
Figur 5.8: B7731 w. Foto: Cecilie Osland 2019.....	59
Figur 5.9: B9502 c. Foto: Cecilie Osland 2019.....	60
Figur 5.10: B8669_r. Foto: Cecilie Osland 2019.....	60
Figur 5.11: Spinnehjul (B8060c) dekorert med radiære linjer. Foto: Cecilie Osland 2019.....	61
Figur 5.12: Spinnehjul (B13954) med solmotiv/nøstemotiv på den ene siden. Foto: Cecilie Osland 2018.....	62
Figur 5.13: Spinnehjul (B13954) med solmotiv på den andre siden. Foto: Cecilie Osland 2019.....	62
Figur 5.14: Illustrert solmotiv på B13954. Foto: Cecilie Osland 2019.....	63
Figur 5.15: Illustrert solmotiv på B13954. Foto: Cecilie Osland 2019.....	63
Figur 5.16: Spinnehjul (B13954) med motiv av tre 1. Foto: Cecilie Osland 2019.....	63
Figur 5.17: Spinnehjul (B13954 34) med motiv av tre 2. Foto: Cecilie Osland 2019.....	64
Figur 5.18: Spinnehjul (B13954 34) med motiv av tre 3. Foto: Cecilie Osland 2019.....	64
Figur 5.19: Spinnehjul (B13954 34) med motiv av tre 4. Foto: Cecilie Osland 2019.....	64

Figur 5.20: Eksempel på rune på spinnehjul (B13954 34). Foto: Cecilie Osland 2019.....	65
Figur 5.21: Eksempel på rune på spinnehjul (B13954 34). Foto: Cecilie Osland 2019.....	65
Figur 5.22: Ytterligere eksempler på mulige runer på spinnehjul (B13954 /34). Foto: Cecilie Osland 2019.....	65
Figur 5.23: Spinnehjul (B13954 /34) med mulige runer gjemt i dekoren. Foto og illustrasjon: Cecilie Osland 2019.....	66

Tabelliste

Tabell 4.1: Oversikt over de viktigste komponentene ved spinnehjulene fra jernalderen i Sogn og Fjordane.....	29
Tabell 4.2: Fordelingen av graver med spinnehjul fra jernalderen over kommunene i Sogn og Fjordane.....	32
Tabell 4.3: Tabell for andre tekstilredskaper funnet sammen med spinnehjulene fra eldre jernalder.....	35
Tabell 4.4: Tabell for andre tekstilredskaper funnet sammen med spinnehjulene.....	36
Tabell 4.5: Tabell for andre tekstilredskaper funnet sammen med spinnehjulene fra hele jernalderen.....	36
Tabell 4.6: Tabell over våpen funnet i samme graver som spinnehjul fra yngre jernalder.....	37
Tabell 4.7: Tabell over våpen funnet i samme grav som spinnehjul fra hele jernalderen.....	38
Tabell 4.8: Oversikt over ulike typer dekor på spinnehjul i EJA.....	38.
Tabell 4.9: Oversikt over ulike typer dekor på spinnehjul i YJA.....	39
Tabell 4.10: Oversikt over ulike typer dekor på spinnehjul gjennom hele jernalderen i Sogn og Fjordane.....	40
Tabell 4.11: Oversikt over spinnehjulenes form fra eldre jernalder.....	42
Tabell 4.12: Oversikt over spinnehjulenes form fra yngre jernalder.....	42
Tabell 4.13: Oversikt over spinnehjulenes form gjennom hele jernalderen.....	43
Tabell 4.14: Oversikt over spinnehjulenes størrelse og vekt fra eldre jernalder.....	44
Tabell 4.15: Oversikt over spinnehjulenes størrelse og vekt fra yngre jernalder.....	48
Tabell 4.16: Tabell over gjennomsnittlige mål gjennom hele jernalderen.....	50

Kap 1. Innledning

Dette arbeidet tar for seg 55 spinnehjul fra jernalderen i Sogn og Fjordane, og sammenligner likheter og ulikheter mellom eldre og yngre jernalder. Det finnes både hele og fragmenterte spinnehjul fra Sogn og Fjordane, med en begrensning til gravfunn fra hele jernalderen. I Norge var jernalderen en periode som varte fra 500 f.Kr til 1030 e.Kr. Eldre jernalder varte fra 500 f.Kr og fram til 550 e. Kr, mens yngre jernalder begynte 550 e. Kr og endte rundt 1030 e. Kr (Solberg 2003:6-8). Den største funnkategorien i jernalderen er gravfunn (Solberg 2003:30). Fra og med yngre romertid og fram til kristen gravskikk inntreffer, forekommer spinnehjul i graver (Stylegar 2016). Spinnehjul var i jernalderen et veldig vanlig tekstilredskap som ble brukt for å spinne tråd, og spinning må ha vært essensielt for produksjonen av klær og andre tekstiler.

Spinning har gjennom tidene ikke bare blitt sett på som nyttig, men har også blitt forbundet med magi og skjebne. Bekledning har vært viktig for å uttrykke identitet, også i jernalderen. Flere tekstilredskaper har blitt funnet i graver, og spinnehjul er et av de vanligste tekstilredskapene fra jernalderen. Kan tekstilredskaper i seg selv ha vært et tegn på status og identitet i jernalderen, eller var det en religiøs mening ved å legge ned spinnehjul sammen med den gravlagte? Hvorfor finner man spinnehjul så ofte i graver fra jernalderen? Er spinnehjulene blitt gitt som en offergave, eller tenkte man at den avdøde ville trenge dem i etterlivet? Dette er spørsmål som vil bli undersøkt i dette arbeidet. Spinnehjulenes dekor og kontekst vil bli undersøkt, og likheter og ulikheter vil bli studert for å finne ut hvordan spinnehjulets utvikling gjennom jernalderen i Sogn og Fjordane har vært.

1.1 Problemstilling

Problemstillingene som vil bli undersøkt i denne oppgaven omhandler spinnehjulenes betydning i graven. Oppgaven vil gå inn på hvorfor menneskene i jernalderen la spinnehjul

ned ved sine avdøde, og om det hadde noen symbolsk eller rituell betydning. Det vil bli satt spørsmål ved faktorer som dekor, form og kontekst, samt likheter og ulikheter mellom eldre og yngre jernalder for å finne ut av utviklingen av spinnehjul gjennom jernalderen. I tillegg skal det studeres hvem spinnehjulene er funnet med, om det er rike graver eller ikke, eller begge deler. Dette vil inkludere genderstudier og graver og gravgods. Man vet at spinnehjul ofte blir funnet i kvinnegraver, men finnes de også i mannsgraver i Sogn og Fjordane? Er det da eventuelt snakk om offergaver fra de gjenlevende, eller kan spinnehjul også ha tilhørt menn? For å finne ut av dette, vil det også undersøkes hvilke andre gjenstander som er å finne sammen med spinnehjulene. Hovedproblemstillingen vil bli «hvilke faktorer kan tyde på at spinnehjul har hatt en symbolsk og rituell betydning i graver fra jernalderen?»

1.2 Avgrensning, tid og rom

Å studere et avgrenset område vil gir mer rom til å gå inn i dybden på problemstillingene, og derfor vil denne oppgaven være begrenset til ett fylke, nemlig det tidligere fylket Sogn og Fjordane. Fra 1. januar 2020 ble Hordaland og Sogn og Fjordane sammenslått til Vestland fylke, men ettersom Sogn og Fjordane var ett fylke da dette arbeidet startet har jeg valgt å fortsette å begrense studien til dette området. Grunnen til at Sogn og Fjordane har blitt valgt, er fordi det finnes mange graver fra jernalderen i fylket med stor variasjon, og fra yngre jernalder er det det fylket i Norge med flest funn av tekstilredskaper. Mange av gravene fra yngre jernalder er også rikt utstyrte kvinnegraver (Dommasnes 2018:36). I Sogn og Fjordane kan man også finne gjenstander med opprinnelse fra andre steder i verden, ettersom Sognefjorden peker ut mot havet og kan ha hatt gode handelsforbindelser vestover. Fylket er omringet av fjell, men har mye land langs fjorden som har hatt gode vilkår for jordbruk. I tillegg har man hatt mulighet for beiting i fjellene. Tidligere har det ikke blitt gjort forskning på spinnehjul i Sogn og Fjordane.

Figur 1.1: Kart over Sogn og Fjordane. Kart laget av Cecilie Osland med kartdata fra GeoNorge.

Tidsmessig vil oppgaven omhandle jernalderen. Spinnehjul fra både eldre og yngre jernalder vil inkluderes, og jeg har valgt å ta med alle spinnehjul fra graver som har en datering til jernalderen. Når det kommer til gjenstandsmaterialet, vil både hele og fragmenterte spinnehjul bli tatt med. Kun gravfunn er en del av denne oppgaven, og hustufffunn og løsfunn vil ikke være med i analysen. Noen skriftlige kilder vil også bli trukket inn, for å finne likheter og sammenhenger.

1.3 Oppgavens struktur

Jeg skal nå kort gå gjennom strukturen til denne oppgaven. Kapittel 1, som vi nå er i, er en innledning og har tatt for seg problemstillinger og avgrensning.

Kapittel 2 er om forskningshistorie, og der tidligere forskning på både gravfunn og på spinnehjul bli redegjort for. Først vil forskningen på spinnehjul bli skrevet om, deretter gravfunn generelt.

Kapittel 3 vil ta for seg teoriene og metodene som skal bli benyttet i dette arbeidet. Først teoridelen bli presentert, deretter metodedelen. Den første delen av teorien inneholder en del om tekstilredskaper generelt, og en del hvor jeg forklarer hva et spinnehjul er, hvordan man bruker det og hva man bruker det til. Resten vil være noen definisjoner på ritual og symbol, og teorier som omhandler disse. I metodedelen vil jeg forklare hvordan jeg har gått fram med materialstudie og katalog.

I kapittel 4 vil jeg presentere materialet. Kapittelet er delt i 6 deler. Et kart vil vise hvor spinnehjulene er funnet, og det vil bli lagt fram hvilke tekstilredskaper og våpen spinnehjulene er funnet sammen med. I tillegg vil dekor og form bli sortert, og størrelse og vekt vil bli vist.

Selve diskusjonen og analysen av materialet vil bli i kapittel 5, hvor det først vil diskuteres hvorfor spinnehjul er funnet sammen med blant annet våpen. Deretter vil dekoren på spinnehjulene bli tatt opp, og til slutt vil det være en diskusjon rundt hvem som ble gravlagt med spinnehjul. Konklusjonen kommer i det siste kapittelet, kapittel 6.

Kap. 2 Forskningshistorie

Spinnehjul opptrer i Norge fra og med yngre romertid, og at spinnehjul har spilt en symbolsk rolle i denne perioden er det flere som har pekt på. Både materialbruk og forarbeidelse av spinnehjul fra folkevandringstiden viser også at de har vært statusgjenstander. De opptrer hyppig i graver, særlig kvinnegraver, fram til kristen gravskikk overtar i sen vikingtid (Stylegar 2016).

Forskning på forhistoriske symboler og ideer når det kommer til arkeologiske gjenstander har tidligere vært unngått, fram til i alle fall midten av 1900-tallet. Innenfor historisk arkeologi har dette vært normen lenge, og mange arkeologer har hatt en såkalt «ritualfobi». De siste årene har dette forbedret seg og det har blitt gjort mer og mer forskning på magi og ritual innenfor arkeologien. Innenfor den skrevne historien er det mindre sannsynlig at de aspektene av kulturen som er private og personlige er beskrevet (Manning 2013:2,3).

2.1 Forskning på spinnehjul

Spinnehjul er en svært vanlig gjenstand å finne i graver fra jernalderen, og har naturligvis blitt studert av flere forskere. Å studere spinnehjul har blitt mer populært i senere tid. Tidligere studier har tatt for seg både typologi og kronologi, dekor og symbolikk.

Oluf Rygh's illustrasjoner av gjenstander i Norske Oldsager fra 1885 har blitt brukt som oppslagsverk av mange forskere, og inneholder noen spinnehjul. I oppslagsverket har Rygh sortert gjenstander i grupper og gitt dem navn og nummer. Jan Petersen lagde også en oversikt over spinnehjul i boken *Vikingtidens redskaper* i 1951.

Ellen Høigård Hofseth gjennomførte i 1985 en analyse av 614 spinnehjul fra Rogaland. Hun vektla typologi og kronologi, men diskuterte også dekoren. Studien dekket både eldre og yngre jernalder. Videre har Lise Bender Jørgensen (2013) diskutert spinnehjul og annet tekstilarbeid i kosmologisk sammenheng. Hun henviste til etnografisk materiale, og

la vekt på at man kan skape uttrykksfulle bevegelser i samhandling mellom kropp, redskaper og ulike former og stadier av tekstil.

I «ten, tråd og nøste» har Siv Kristoffersen fortsatt diskusjonene om dekor på spinnehjul fra eldre jernalder, særlig romertid og folkevandringstid. Særlig har hun tatt opp nøstemotiv som en dekorform og diskutert solmotiver. Sigmund Oehrl (2011) har diskutert sammenhengen mellom runer, runelignende tegn og dekor på våpen, mens Heide (2006) har argumentert for at «seidr» er etymologisk «tråd». Kristoffersen har tatt Oehrls forskning på runer og våpen videre, og har sett på runer på spinnehjul. I «ten, tråd og nøste» har hun også skrevet litt om spinnehjul *B13954 /34* fra Kvåle i Sogndal, som er en del av denne analysen.

2.2 Forskning på gravgods

Forskning på gravgods og gravskikk inngår i denne oppgaven, og tidligere forskning på gravgods og gravskikk er dermed relevant. Gjennom jernalderen har man funnet stor variasjon i gravskikken, og hvordan man har studert og tolket den har også variert. Tendensen har vært at rike funn har blitt vektlagt, spesielt innenfor den kulturhistoriske arkeologien. Da prøvde man gjerne å finne en tilknytning mellom gravhauger og historiske personer, spesielt fra vikingtiden (Solberg 2003:31).

Med den prosessuelle arkeologien begynte man å sammenligne gravfunn med strukturelle trekk, og man brukte gjenstandsdistribusjon på boplasser for å danne grunnlaget for hvilke tolkninger en hadde om sosial organisasjon og kompleksitet. I tillegg ble sosial rang et forskningsfelt med mye fokus. Senere i den post-prosessuelle arkeologien, ble man mer skeptisk til tanken om hva gravfunn kunne si om disse tingene, og det religiøse aspektet kom mer frem (Solberg 2003:31).

I den nyere arkeologiske forskningen er det vanligere å forsøke å se verdenen fra ståstedet til de som ikke nødvendigvis hadde mye makt, men fra de som hadde mindre makt. Det kan for eksempel være ved hjelp av feministisk teori for å se ståstedet til kvinner,

eller postkoloniale teorier for å se fra befolkninger i den ikke-vestlige verden sine sider. Dermed ser man også at makt finnes i flere former, ut ifra hvilke forhold som finnes. Det kan være i forhold til klasse, kjønn, alder og roller. Å studere fortiden gir en mer nyansert historieskriving, men trenger ikke å være mer eller mindre «korrekt» (Dommasnes 2018:40).

I de senere årene har «gender-arkeologi» blitt brukt mer og mer, og man har satt spørsmål ved tidligere tolkning omkring hva som er en mannsgrav og hva som er en kvinnegrav. Det har blitt sterkere fokus på såkalte «kvinnegjenstander», og kvinnen har fått en mer aktiv rolle enn før.

Kap. 3 Teoretiske og metodiske tilnærminger til spinnehjul

3.1 Teoretiske tilnærminger til spinnehjul

3.1.1 Generelt om tekstilproduksjon

Før det industrielle samfunnet var tekstilarbeidet en stor oppgave som ble utført av de fleste medlemmene i husstanden. Tekstilarbeid var i jernalderen viktig for både klær, seil, sengetøy, tepper og lignende. Om produksjonen av tekstiler var spesialisert eller ikke kan diskuteres, men gjenstandsmaterialet i Sogn og Fjordane kan tyde på at det både har vært spesialisering, og at man har holdt på med tekstilarbeid i hjemmet. Oftest var tekstilarbeid sett på som kvinnearbeid, men noe av arbeidet, som å klippe sauene, ble utført av menn. Også barn måtte hjelpe til og lære mens de vokste opp (Bender Jørgensen 2013:129).

Å produsere tekstiler har vært en lang prosess. Først har man måttet sanke ull eller lin, eller eventuelle andre fibre. Deretter skulle disse bearbeides og kardes, slik at man kan spinne tråd av det. Dette har man blant annet brukt ullkammer eller linhekler til. Deretter skal tråden spinnes, og når den er spunnet skal den veves. Først når stoffet er vevd kan det sys til å bli klær. Imellom ett av disse stadiene skal tekstilene også gjerne farges, som man på den tiden ville brukt planter til. Alle disse prosessene ville ha tatt lang tid.

På gården Sæbø i Vik ble det avdekket et grophus i 2013, og på Nes i Sogndal ble et lignende grophus undersøkt tidligere. I disse ble det funnet tekstilredskaper og gjenstander som kan tyde på at de ble brukt til tekstilproduksjon, som kan være et tegn på at tekstilproduksjon sto sentralt i Sogn, og kan ha vært spesialisert (Dommasnes 2018:48).

Noen ganger finner man bare enkelte tekstilredskaper i graver som kan tyde på en spesialisering, mens andre ganger er det større variasjon av tekstilredskapene funnet i en enkelt grav som kan si noe om det motsatte. I velutstyrte graver finner man gjerne mange tekstilredskaper, som kan vise til at den begravde behersket flere sider av tekstilarbeidet (Dommasnes 2018:52).

Ifølge Dommasnes er det flere tekstilredskaper i graver med «finere» smykker. Når det kommer til mannsgraver, er det bare en kljåstein, en saks og en usikker saks blant tjueen sikre mannsgraver fra vikingtiden (Dommasnes 2018:45). Det er vanligere å finne tekstilredskaper enn tekstilene selv. Det er fordi bevaringsforholdene for tekstiler er langt dårligere. De vanligste tekstilene som er funnet fra jernalderen i Norge er ull og lin. I noen av de rikere gravene er det også blitt gjort funn av litt silke, og ifølge litteraturen har produksjonen av finere tekstiler vært knyttet til storgårder (Dommasnes 2018:50). På 700-tallet kom også seilet i bruk, som krevde ny ekspertise og større produksjon av tekstil (Dommasnes 2018:51).

Tekstilredskapene som er med i denne oppgaven er vevskje, vevsverd, linhekle/tinder/ullkam, kljåstein, synål, saks, nålehus og spinnehjul og ten, ettersom det er disse som har blitt funnet i de samme gravene som spinnehjulene dette arbeidet tar for se

3.1.2 Generelt om spinning

Spinning har i lang tid vært et grunnleggende håndverk, og det vanligste tekstilredskapet som er funnet i graver fra jernalderen er spinnehjul, på gammelnorsk kalt *snúðr* (Stylegar 2013). Det har vært et redskap som har vært nødvendig for tekstilproduksjon.

For å lage en tekstil, har man trengt massive mengder med tråd.

For å få én kvadratmeter med gjennomsnittlig stoff, kreves det omtrent to kilometer med tråd, og moderne eksperimenter har vist at man kan produsere mellom 30-50 m tråd på én time. Mengde og tid avhenger av materiale, ettersom finvevde tekstiler trenger mer tråd

enn grove tekstiler (Bender Jørgensen 2013:128-129).

Figur 3.1. Spinnehjul sett fra siden. Illustrasjon: Cecilie Osland

Figur 3.2. Spinnehjul sett ovenfra. Illustrasjon: Cecilie Osland

Fram til hjulrokken ble utbredt i Norden fra 1600-tallet, var det håndtenen som var enerådende (Stylegar 2013). Et spinnehjul er en del av en håndten, som er et tekstilredskap som man har brukt for å spinne tråd. Spinnehjulet er et lite hjul med hull i midten. Forskjellige spinnehjul har blitt brukt til forskjellige formål, og man har spunnet tråd til for eksempel klær og seil til båt. Spinnehjulet har sittet nede, oppe eller hvor som helst imellom på en håndtein, som er en smal trepinne. På toppen av denne har det ofte vært en krok eller hakk til å feste ull, lin eller andre materialer som man har spunnet med. Man snurrer på hjulet, og håndtenen, og holder for eksempel ullen litt over kroken, slik at ullen blir tvinnet,

altså spunnet, til en tråd. Etter hvert som tråden blir spunnet og teinen nærmer seg gulvet, surrer man tråden man har spunnet rundt håndtenen før man fortsetter.

Desto tyngre spinnehjulet er, jo enklere er det å holde en jevn rotasjon. Med et tungt hjul er det likevel vanskelig å lage tynn tråd ettersom tråden vil ryke, derfor har man brukt mindre og lettere spinnehjul til å lage tynnere tråd. Likevel kan det bli tyngre etter hvert som man får mer og mer tråd på teinen, og dermed kan det ha vært lurt hensiktsmessig å bytte til et lettere spinnehjul etter hvert. Et bredt hjul vil gi sakte ned rotasjonen mer enn et helt rundt hjul, og er slik lettere å spinne med for dem som ikke har spunnet så lenge. Dersom man er mer vant til å spinne tråd, kan man gjerne bruke et spinnehjul som gir mer rotasjon.

Hvilken retning man spinner har også betydning. Ved Z-spinning spinner man medsols, eller med klokken. Ved S-spinning spinner man motsols, altså mot klokken. Å spinne i én retning er viktig for at tråden ikke skal gå opp igjen. I de fleste samfunn, inkludert Vest-Europa, har én retning vært normen, mens den andre retningen blir beskrevet som feil, eller til og med ond. I mesteparten av Europa er det Z-spinning som har vært den vanlige regelen, med mindre man prøvde å skape spesielle effekter. Et unntak fra normen var Skandinavia, hvor man foretrakk S-spinning fram til 200 AD, da man tilpasset seg resten av Europa med Z-spinning (Bender Jørgensen 2013:128).

Lange tradisjoner for spinning i Europa og Egypt viser at man har spunnet på samme måte over tusen år, som vil si at spinning ikke bare handler om teknikk. Det har vært en kulturell praksis, og har forbundet kunnskap med tro og teknologi (Bender Jørgensen 2013:129).

Å spinne en jevn tråd har tatt tid å lære, men når det først er lært skikkelig kan man gjøre det nærmest uten å tenke. Man kan spinne mens man sitter, går eller står (Bender Jørgensen 2013:129). Bevegelsen i en spinners hånd er mye mer enn bare en teknikk. Den viser kulturell praksis og reflekterer sammenhengen mellom kunnskap, tro og teknologi. Spinning er også den mest tidskrevende delen av tekstilproduksjon (Bender Jørgensen 2015:129).

Figur 3.3 viser et bilde av en håndtein. Denne har et mer moderne «spinnehjul» av tre som kan ses på den nedre delen av håndteinen. Dette er større enn spinnehjulene som har blitt funnet i gravene i Sogn og Fjordane. Her er det lin som blir spunnet om til lintråd, av forfatteren av denne oppgaven som nybegynner. Tråden er festet til kroken av jern på toppen av håndteinen, som man snurrer for at linfibrene skal spinnes.

Figur 3.3: Linfibre blir spunnet om til lintråd av en nybegynner. Foto: Cecilie Osland 2020

Spinnehjul er en svært vanlig gjenstand å finne i graver fra jernalderen. Det har blitt funnet mange ulike typer, det vil si ulike former og størrelser og de finnes også i flere forskjellige materialer. De vanligste er av keramikk eller bergart, men det har også blitt funnet spinnehjul av glass, bronse og rav. Det er sannsynlig at spinnehjul laget av de tre siste materialene er importerte. Når det kommer til produksjonen av spinnehjul, mener man at de har blitt framstilt i hvert enkelt hushold når de trengtes, og at materialene som ble brukt var de materialene som var lettest tilgjengelige (Stylegar 2016).

3.1.3 Teorier rundt gravskikk og ritualer

Denne oppgaven tar opp spinnehjul som gravgods og dets rituelle og symbolske betydning i graven. Derfor er det på sin plass med noen definisjoner. Ritual, religion og magi henger tett sammen. Magi kan bli forstått som rituelle atferder og metoder brukt innenfor religion for å samhandle med og påvirke den overnaturlige verden (Manning 2014:1). *Oxford English Dictionary* definerer «ritual» som «a religious or solemn ceremony consisting of a series of actions performed according to a prescribed order; relating to or done as a religious or solemn rite» (Manning 2014:2). Insoll beskriver ritual som en kombinasjon av følelse, erfaring, bevegelse og kommunikasjon. Ritual kombinerer både handling og mental aktivitet, og kan både være noe hellig og noe sekulært. For å forstå ritualer må man ta både handling og kontekst i betraktning (Insoll 2004:10). Flere forskere argumenterer for at ritualer i forhistoriske samfunn har vært en del av dagliglivet, og ikke nødvendigvis forbeholdt religion. På samme måte som ritual kan være både religiøst og sekulært, kan magi kalle på enten overnaturlige krefter eller tings inneboende egenskaper (Manning 2014:2).

Begravelsesritualet er representert ved likbehandling, gravgods og monumenter. Ved hjelp av den materielle kulturen kan arkeologer spore forhistoriens gravritualer, men ikke alle ritualer etterlater seg materielle spor (Østigård 2006:11).

Det er stor variasjon i gravskikken fra eldre jernalder. I løpet av jernalderen ble gårdsgravfelt vanlig i mange områder, og man finner enkeltliggende gravhauger, gravrøyser, flatmannsgraver og bautaer (Stylegar 2006).

I eldre jernalder var det vanlig med både branngraver og ubrente graver. Gravfunnene fra førromersk jernalder er fåtallige, sannsynligvis fordi de ikke synes på overflaten i dag. Branngravskikken var enerådende, og gravgaver var uvanlig. I romertid var det fremdeles branngravene som var i flertall, med urnegraver med rensede brente bein som den vanligste gravformen. Mot slutten av romertiden og begynnelsen av folkevandringstiden ble det vanligere med rike urnegraver, og i folkevandringstiden var de ubrente gravene som regel plassert i en kiste, gjerne av heller (Solberg 2003:40-41,76,135).

Hellekister opphørte mer eller mindre fullstendig i begynnelsen av yngre jernalder, altså merovingertiden, og gravhaugene minket. Den mest vanlige formen for graver var

flatmarksgraver, men mot vikingtiden ble det mer vanlig med større gravhauger. Vikingtiden er den delen av jernalderen med aller flest gravfunn, og i denne perioden var gravhaugene lagt på synlige steder (Solberg 2003:186,222).

Både ubrente graver og kremasjonsgraver var vanlig gjennom hele jernalderen. I eldre jernalder var de ubrente gravene ofte med rike funn med den gravlagte fullt påkledd. I slutten av yngre jernalder ble det også mer og mer vanlig at også branngraver ble rike (Solberg 2003:186,222,223; Stylegar 2006).

Det er mange studier av gravgods som har tatt for seg typologi, kronologi og import uten å ha fokus på døden i seg selv. Religionsarkeologi er en tilnærming som har forsøkt å endre på dette, og det er viktig å bruke teorier med tilnærminger til død og gravskikk dersom man skal få en forståelse av fortidens mennesker, samfunn og kosmologi (Østigård 2006:25).

De mest vanlige likbehandlingene i de norrøne samfunnene er jordfestelse og kremasjon. Nærvær av gravgods blir ofte tolket som gjenstander den gravlagte ville trenge videre på reisen, eller som tegn på status og identitet. Disse to trenger ikke nødvendigvis å være motstridende. Gravgods og monument kan avspeile sosial status eller religion, men mange andre variabler har også samvirket (Østigård 2006:10,11). Man kan utforske seremonier og ritualer som for eksempel begravelseritualer ved å studere materialene som er lagt igjen. Man kan finne symboler gjennom gravgods, personlig pynt og kunst. Fortidens mennesker brukte materielle symboler for å representere ideer og forhold, i tillegg til å forstå den sosiale og fysiske verden rundt dem (Scarre 2013:43). Rester av disse ideene og forholdene er det arkeologer kan finne rester av i dag.

Man skiller gjerne mellom tilskrevet og ervervet status når det kommer til den gravlagtes identitet. Tilskrevne statuser er statuser som blir lagt til et individ uten at det er medfødt, mens man gjennom ferdighet og konkurranse oppnår ervervede statuser. Når man skal studere gravgods er det viktig å ta med i betraktning at de døde ikke gravlegger seg selv. Det er de gjenlevende som har bestemt hva som skulle legges i graven og ikke, og det er deres syn på den gravlagte som reflekteres (Østigård 2006:14).

Valg av bekledning har ikke bare indikert rikdom og status, men også hvordan man ville bli sett på av andre (Scarre 2013:43).

3.1.4 Problemer ved å studere gravfunn

Studier av gravgods har hatt og har fremdeles en sentral rolle innenfor arkeologien, og tilstedeværelsen eller mangelen på gravgods i en grav kan tolkes på flere måter. Gjenstander kan ha blitt lagt i graven med tanke på hva den gravlagte ville trenge i etterlivet. I tillegg kan gravgods ha blitt lagt ned for å vise den gravlagtes identitet. Hva som har blitt ansett som viktig gravgods har også vært påvirket av religion (Østigård 2006:11).

Å studere gravfunn kan gi oss mye kunnskap, men kommer ikke uten problemer. Gravfunn representerer gjerne den bedrestilte delen av befolkningen, og de gravene man finner flest gjenstander i har tilhørt de rikere menneskene. Det er svært sjelden man finner graver for menn og kvinner som ikke var frie, og det er ikke ofte man finner barnegraver.

I tillegg reflekterer ikke alltid gjenstandene hvordan dagliglivet har vært. Den gravlagte har gjerne vært kledd i bekledning ment for spesielle anledninger, og ikke hverdagslige klær. Likevel kan dette i seg selv fortelle noe om samfunnet den gravlagte, og de som pårørende, levde i.

3.1.5 Symbolsk arkeologi

Videre må også «symbol» defineres. Et symbol kan være flere ting. Det kan være tegnede symboler på en mynt, pyramider eller ikoner for rang eller ritual. Det kan også være menneskelig innblanding og endring av materielle ting som en symbolsk handling. Symboler er ofte rasjonelle og konkrete, og trenger ikke å være irrasjonelle og eteriske. Mektige symboler kan være så enkelt som brød og vann, ei elv eller penger (Robb 1998:330,331).

Dette arbeidet kommer til å ta for seg symboler i form av dekor på spinnehjul, spinnehjulene som symbol i seg selv i gravkontekst og spinning som en symbolsk handling.

Det er flere måter arkeologer kan studere symboler på, og symboler er noe av det arkeologer er mest uenige om av det som blir gravd opp. Noen mener at man kaster bort tid når man forsøker å forstå mentale fenomen innenfor arkeologien, mens andre synes at symboler er irrelevante for å forstå det større bildet av hvordan mennesker har levd gjennom århundrene. De siste årene har andre synspunkt kommet fram, og man ser på relasjonen mellom symbol og makt som et viktig tema (Robb 1998:329).

Dersom man som arkeolog skiller mellom materielle og symbolske kategorier, benekter man hvordan ting som at økonomi er fundamentalt kulturelt og at ideer er integrerte i materiell praksis (Robb 1998:331).

Det er tre mulige tilnærminger til symboler. Den første er symbol som en overførsel av informasjon. Et eksempel er hvordan et hodeplagg kan signalisere status, et annet er hvordan et monument kan representere kapasiteten til å befale arbeid. Denne typen symbol som representerer en slags mening har et materielt liv, og kan bli produsert, byttet og ødelagt. Penger er et eksempel på et slikt symbol (Robb 1998:332). Spinnehjul kan også være et slikt symbol, og teorier som går inn på dette er derfor relevant for denne studien.

Tilnærmingen til symbol som en overførsel av informasjon har verdi når man blant annet skal tolke gravgods og gravskikk i forhold til den gravlagtes status. Teorien går ut ifra at artefakter, gjenstander, handlinger og sosiale relasjoner har en logisk mening eller eksistens før de blir til symboler. Problemet med dette er at en går ut ifra at folk har handlet politisk og økonomisk, men ikke kulturelt ettersom man går ut ifra at identitetene og verdiene man har strakt seg etter ikke har vært symbolske i seg selv (Robb 1998:333).

Den andre tilnærmingen til symbol er en mental virkelighetstilnærming, hvor symboler opptre som et slags rammeverk. Denne tilnærmingen utforsker hvordan symboler danner og strukturerer den mentale og sosiale verdenen, og har blitt brukt for å analysere kunst og ritual, kosmologi og teknisk kunnskap. Teorien går ut ifra at individer ikke kan unngå å tenke og handle ut ifra strukturelle symboler som kjønn, prinsipper om tid og rom og kosmologi. (Robb 1998:335). Også dette er relevant for denne studien av spinnehjul, da den rører borti alle disse elementene.

Den tredje tilnærmingen er symbol som et tessera, og er en poststrukturalistisk kritikk. Den kritiserer todelingen mellom materielle betydninger og ideelle meninger, ettersom meningen ikke ligger i artefakter eller i mennesker, men i øyeblikket som oppstår i interaksjonen mellom disse. Det vil si at symbolske meninger ikke eksisterer utenfor øyeblikket hvor folk forstår og opplever dem og setter dem sammen i meningsfulle formasjoner, som et tessera-mosaikk. Problemet med denne teorien er at symbolske meninger ikke er fikserte, men kompliserte og med alternative tolkninger. Symbolets liv blir overfladisk og uten historiske og psykologiske røtter (Robb 1998:338,339).

Den første tilnærmingen fungerer best for symboler for status, eller for personlige identiteter og for hvordan symbolenes mening har påvirket bruken av dem. Den andre tilnærming krever at man tenker over motstridende meninger og at man strever for tolkninger i stedet for å gå ut ifra at symboler har enstemmige og uproblematiske meninger (Robb 1998:340).

3.1.6 Genderstudier og identitet

Denne studien kommer til å gå inn på de gravlagtes identiteter og statuser. Dermed kommer man ikke foruten genderstudier og teorier om identitet.

Siden tidlig på 1980-tallet har genderstudier fått mer fokus innenfor arkeologisk teori (Johnson 2010:125; Engelstad 2007:2018). Kjønn blir nå sett på som en nødvendig del av enhver teori som omfatter sosiale relasjoner (Sørensen 2000:7), og dermed vil genderstudier naturligvis være en del av denne oppgaven. Genderstudier omfatter flere forskjellige tema, og blir brukt for å korrigere tanken om at menn er i sentrum i samfunnet mens kvinner er på sidelinjen, kritikk av hvordan den arkeologiske praksis er strukturert, revurdering av arkeologiens historie og undersøkelse av kjønn innenfor arkeologien. I tillegg kritiserer genderstudier den mannlige, partiske naturen til akademisk kunnskap (Johnson 2010:125).

Kjønn er noe som er konstruert av samfunnet, og som en grunnleggende struktur er det viktig å studere kjønn når det kommer til fortiden og samfunnsendringer. Å ha et kjønn handler ikke bare om det å være mann og kvinne. Man kan si at det er en forskjell mellom

biologisk «sex» og det kulturelt konstruerte «gender» (Sørensen 2000:7; Johnson 2010:129). Hvordan et kjønn har oppført seg i samfunnet i fortiden og nå er ikke stabilt, og har endret seg i forhold til omgivelsene rundt. Som individ må man ikke bare få et kjønn, men man må også vedlikeholde det (Sørensen 2000:7). Ikke bare kvinnenes identiteter varierte, men også menns identiteter endret seg. Det samme kan man si om seksuelle identiteter (Johnson 2010:137-139). Når man som arkeolog skal studere fortiden, kan man ikke ta for gitt at menn og kvinner har oppført seg på samme måte i alle samfunn (Johnson 2010:129).

Genderstudier rører også borti mange forskjellige dimensjoner om identitet. Felles for genderstudier og identitetsarkeologi, er at de begge tar for seg sosiale identiteter og hvordan de er konstruerte (Johnson 2010:137). Forskere har insistert på at identiteter er performative – som at det å være mann og kvinne bare er delvis bestemt av biologi. Det er også delvis bestemt av daglige gjøremål, hvordan man snakker, hvordan man kler seg og hvordan man oppfører seg i en sosial kontekst (Johnson 2010:140). Ikke alle disse faktorene kan ses i en gravkontekst og man kan ikke reise tilbake i tid for å slå av en prat med de som levde da, men man kan studere noen av disse ved hjelp av gjenstander man finner i graven. Man kan finne mer ut av daglige gjøremål ved å studere redskapene som er lagt sammen med den gravlagte, og man kan til en viss grad si noe om hvordan den gravlagte har kledd seg ved å se på restene etter bekledningen. I denne oppgaven er det spinningen som er i fokus, og ved å se på spinnehjulene i gravkontekst håper jeg på å kunne si noe mer om de gravlagtes identitet og daglige gjøremål.

3.1 Metodiske tilnærminger til spinnehjul

I dette arbeidet har det vært nødvendig med en materialstudie av spinnehjulene. Første steg har vært å lage en katalog med alle spinnehjulene som blir brukt i denne oppgaven (se vedlegg 1). Jeg brukte databasen Unimus, som er universitetsmuseenes database for å finne spinnehjul fra jernalderen i Sogn og Fjordane. Databasen er ikke helt fullstendig, og det vil derfor være noen spinnehjul som ikke er tatt med. Søkeord jeg har brukt er «spinnehjul», «sneldehjul», «håndsneldehjul», «handsneldehjul» og «handsneldehjul». Jeg gikk gjennom alle spinnehjulene først, både tuftfunn, løsfunn og gravfunn, før jeg sorterte ut alle dem som var funnet i graver. Det er kun spinnehjulene fra gravfunn som er med i denne oppgaven.

Etter å ha funnet alle spinnehjulene fra gravfunn ved hjelp av søkeordene nevnt over, ble det laget en oversikt over alle disse. Denne informasjonen inneholdt hvor de var funnet, hvilken periode de var fra, hva de var funnet sammen med og beskrivelsene som lå ute på Unimus.

Neste steg var å studere de fysiske spinnehjulene. Dette ble gjort på universitetsmuseet, og det ble tatt flere bilder av alle spinnehjulene. De ble målt og veid, og jeg studerte dem for å finne ut om de var dekorerte eller ikke. Målet med dette var å se spinnehjulene med egne øyne, studere dekoren på alle spinnehjulene nøye og å finne likheter og ulikheter. Når det kommer til materialene spinnehjulene er laget av, står de fleste slik som de sto på Unimus. Et unntak er ett spinnehjul, som var oppført som kleber. Dette spinnehjulet viste seg fort å skille seg fra alle de andre spinnehjulene laget av kleber, med sin grønne og glatte overflate, og jeg tok derfor kontakt med en geolog som fortalte meg at spinnehjulet var av serpentin.

Deretter ble den endelige katalogen med de 55 spinnehjulene laget. Katalogen inneholder nå bilder av de spinnehjulene som var tilgjengelige på museet, gårds- og bruksnummer og kommune, hvilket materiale de er laget av og vekt og størrelse. Jeg har brukt egne, enkle beskrivelser av spinnehjulene for å gjøre studien og sammenligninger lettere. I tillegg er det informasjon om funnomstendigheter for de spinnehjulene dette var tilgjengelig for, hvilke andre tekstilredskaper de er funnet med og andre gjenstander som ble

funnet i graven. Dette er viktig for å forstå konteksten spinnehjulene er funnet i, da gravskikken i jernalderen har vært varierende. Noen av spinnehjulene har samme B-nummer fordi de er funnet i samme grav. Av dem dette gjelder, har jeg i tillegg gitt dem bokstaver bak B-nummeret for å gjøre det lettere å skille dem. For eksempel har de to spillehjulene *B9501 k* blitt til *B9501 k A* og *B9501 k B*.

Når det kommer til datering har jeg gått ut ifra dateringene som allerede var oppførte på Unimus. Ett unntak er spinnehjul *B9501 k*, som jeg har flyttet over til folkevandringstid på grunn av karakteristiske folkevandringstidsgjenstander funnet i graven.

Siden har det blitt laget en rekke oversiktstabeller. De fullstendige tabellene har blitt lagt ved i vedlegg 2, mens de forenklinger av disse har blitt brukt i kapittel 4. Det er flere synlige elementer av selve spinnehjulene som har blitt analysert. De er følgende: materiale, form, dekor, størrelse og vekt. Disse elementene er hva som kan ses fysisk på spinnehjulene. Jeg har forsøkt å dele disse inn i forskjellige grupper for å gjøre analysen mulig, og har valgt å sortere form og dekor i en ukomplisert inndeling.

Komparativ analyse har blitt brukt for å sammenligne spinnehjulene. Tabellene nevnt over har gjort dette lettere. Målet ved å sammenligne spinnehjulene har vært å finne likheter og ulikheter mellom eldre og yngre jernalder.

Det har også blitt brukt skriftlige kilder i denne analysen for å finne sammenhenger mellom de fysiske spinnehjulene og skriftlige kilder. De skriftlige kildene har blitt brukt for å støtte opp teorien om at spinnehjul kan ha vært assosiert til og knyttet til noe rituelt, magisk, kosmologisk og symbolsk.

Videre har det også blitt laget et kart. Hensikten med dette er å visuelt vise den geografiske fordelingen av spinnehjulene i Sogn og Fjordane. Kartdataen er hentet fra geonorge.no sin kartkatalog.

Kap. 4 Spinnehjul i Sogn og Fjordane

Ved å søke på «spinnehjul», «snellehjul», «sneldehjul», «håndsnellehjul», «handsnellehjul» og «handsneldehjul» på universitetsmuseenes gjenstandsdatabase har jeg kommet fram til at det totalt sett er 55 spinnehjul fra graver i Sogn og Fjordane fra jernalderen. Disse tallene er fra Unimus, som ikke er en fullstendig database og enkelte spinnehjul kan derfor mangle i denne analysen. Disse 55 spinnehjulene er fordelt på 38 forskjellige graver, der 14 av gravene er fra eldre jernalder mens 24 av gravene er fra yngre jernalder. 23 av spinnehjulene er fra eldre jernalder, mens 32 av spinnehjulene er fra yngre jernalder. I 14 av disse gravene finner man to eller flere spinnehjul. De er av forskjellig størrelse og materiale, og utseende varierer. Jeg har valgt å ta med fragmenterte spinnehjul og gjenstander som bare «trolig» er spinnehjul.

For å sortere materialet, har det blitt laget et appendiks med bilder og opplysninger (se vedlegg 1). Tabellene i dette kapittelet er forenklete versjoner av mer utfyllende tabeller (se vedlegg 2).

Nedenfor har det blitt laget en liten oversiktstabell (se figur 4.1) over de viktigste faktorene som skal belyses i dette kapittelet. Den er delt inn i eldre og yngre jernalder, og viser de totale tallene til høyre.

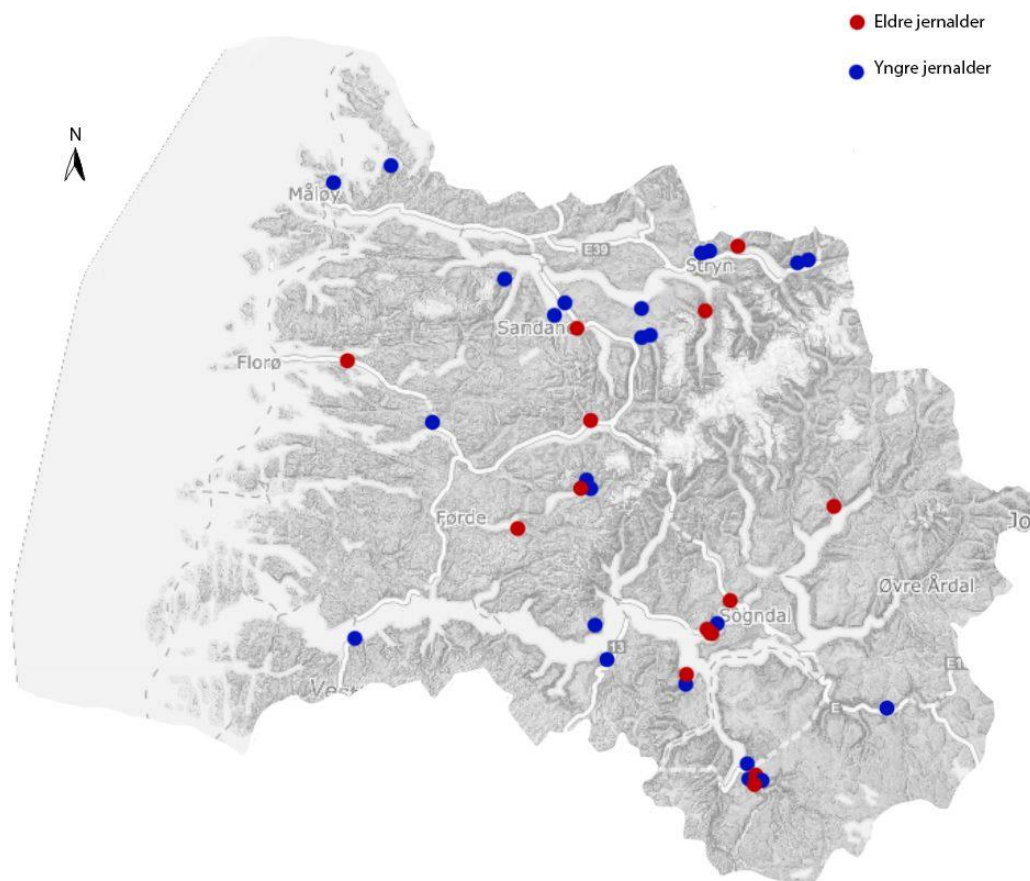
	Eldre jernalder	Yngre jernalder	Totalt
Antall spinnehjul i gravfunn	23	32	55
Antall spinnehjul av leire	13	1	14
Antall spinnehjul av kleber/annen bergart	8	31	39
Antall spinnehjul av annet («finere») materiale	2	0	2
Antall spinnehjul med dekor	2	12	14
Antall graver med 2 eller flere spinnehjul	6	8	14
Antall graver med andre tekstilredskaper	7	16	23

Tabell 4.1: Oversikt over de viktigste komponentene ved spinnehjulene fra jernalderen i Sogn og Fjordane

Som man kan se av tabellen, er det blitt funnet 23 spinnehjul fra eldre jernalder og 32 spinnehjul fra yngre jernalder. Det vil si at fra yngre jernalder er det ti flere spinnehjul fra graver i Sogn og Fjordane enn fra eldre jernalder.

Videre forteller tabellen hvilke materialer spinnehjulene er laget av, hvor mange som er dekorerte, antall graver med mer enn ett spinnehjul og hvor mange av dem som har blitt funnet med andre tekstilredskaper. 14 av spinnehjulene er dekorerte, og 23 av gravene med spinnehjul inneholdt også andre tekstilredskaper.

4.1 Geografisk fordeling av spinnehjul i Sogn og Fjordane

Figur 4.1: Spinnehjulenes geografiske fordeling i Sogn og Fjordane. Kart laget av Cecilie Osland med kartdata fra GeoNorge.

Geografisk er spinnehjulene fra jernalderen fordelt over store deler av Sogn og Fjordane. Figur 4.1 er et kart over spinnehjulenes fordeling utover i fylket. Gravene fra eldre jernalder er markert med rødt, mens gravene fra yngre jernalder er markert med blått. Kun graver som inneholder spinnehjul vises på kartet.

Som man kan se av kartet, er nesten alle gravene med spinnehjul funnet langs fjordene og elvene. Noen få er funnet ute ved kysten, men det er heller få som har blitt funnet ut mot havet. Hvor gravene er funnet reflekterer gjerne hvor befolkningen i jernalderen bosatte seg, og det har nok ikke vært uvanlig å bosette seg i nærheten av vann.

Til tross for den spredte fordelingen av spinnehjulene, kan man se noen konsentrasjoner. Den tydeligste konsentrasjonen ligger lengst sør, i Aurland kommune. I denne kommunen er alle de fem gravene tett oppå hverandre i forhold til resten av fylket. En konsentrasjon på tre graver finner man i Sogndal kommune som er lenger nord, og en på tre graver i Førde kommune. Ellers er det flere konsentrasjoner på to og graver i nord, der de fleste er i Stryn kommune. Det er få graver helt vest og helt øst i fylket.

Tabell 4.2 på neste side viser fordelingen av graver med spinnehjul over hver enkelt kommune. Den er delt inn i eldre jernalder, yngre jernalder og hele jernalderen. Noen kommuner har ingen graver med spinnehjul, mens andre kommuner har mange. Kommunen med flest graver som inneholder spinnehjul er Stryn med til sammen syv graver. To av disse er fra eldre jernalder, mens fem av dem er fra yngre jernalder. Etter Stryn er det Aurland og Gloppen som har flest, med fem graver hver. Aurland kommune har to fra eldre jernalder og tre fra yngre jernalder, mens Gloppen kommune har ett fra eldre jernalder og fire fra yngre jernalder. Disse tre kommunene har spinnehjul fra både eldre- og yngre jernalder, men alle tre har flest fra yngre jernalder. Det finnes også noen kommuner som har flest graver med spinnehjul fra eldre jernalder. Et eksempel er Sogndal, som har tre spinnehjul fra eldre jernalder og ett spinnehjul fra yngre jernalder. Av de kommunene som kun har spinnehjul fra enten eldre eller yngre jernalder, har alle kun én grav.

Kommune	Antall graver med spinnehjul		
	Eldre jernalder	Yngre jernalder	Hele jernalderen
Askvoll	-	-	-
Aurland	2	3	5
Balestrand	-	1	1
Bremanger	-	-	-
Eid	-	-	-
Fjaler	-	-	-
Flora	1	-	1
Førde	1	2	3
Gaular	1	-	1
Gloppen	1	4	5
Gulen	-	1	1
Hornindal	-	-	-
Hyllestad	-	-	-
Høyanger	-	-	-
Jølster	1	-	1
Leikanger	-	-	-
Luster	1	-	1
Lærdal	-	1	1
Naustdal	-	1	1
Selje	-	1	1
Sogndal	3	1	1
Solund	-	-	-
Stryn	2	5	7
Vik	1	2	3
Vågsøy	-	1	1
Årdal	-	-	-

Tabell 4.2: Fordelingen av graver med spinnehjul fra jernalderen over kommunene i Sogn og Fjordane

4.2 Hvilket materiale er spinnehjulene laget av?

Som nevnt forteller oversiktstabellen (tabell 4.1) oss noe om hvilket materiale spinnehjulene er laget av. De fleste består av leire eller kleber, men det finnes også spinnehjul av andre materialer.

Figur 4.2: Spinnehjul (B12131/8) av kleber fra vikingtiden. Foto: Cecilie Osland 2019

Det vanligste materialet for spinnehjul gjennom hele jernalderen er kleber. Fra yngre jernalder består nesten alle spinnehjulene av dette materialet, som også gjenspeiles i andre gjenstander fra denne tiden. Fra eldre jernalder er det åtte spinnehjul av kleber, som er rett under en tredel av spinnehjulene fra den tiden. Dette materialet holder seg fint, og overlever de fleste oppbevaringsforhold. Figur 4.2 viser et typisk spinnehjul av kleber fra yngre jernalder. Spinnehjulet B12131/8 er fra Målsnes i Balestrand kommune, og har blitt funnet sammen med et dekorert spinnehjul og flere andre tekstilredskaper (se vedlegg 1 side 52).

Figur 4.3: Spinnehjul (B8223 d /A) av leire fra eldre jernalder. Foto: Cecilie Osland 2019

Etter kleber er det leire som er mest vanlig for spinnehjulene i Sogn og Fjordane. Likevel er det bare ett spinnehjul fra yngre jernalder som er laget av dette materialet, som viser at det ikke var vanlig for yngre jernalder. Fra eldre jernalder derimot, er de fleste spinnehjulene laget av leire. 13 av 23 spinnehjul fra eldre jernalder er av leire. Dette materialet holder seg ikke like godt som kleber og andre bergarter, og det er større sannsynlighet for å finne fragmenterte spinnehjul av leire. Bildet til venstre (figur 4.3) er av et typisk spinnehjul av leire fra eldre jernalder. Spinnehjulet er fra Dale i Luster kommune, og har blitt funnet sammen med tre andre spinnehjul av leire (se vedlegg 1 side 7).

Den største variasjonen i materialet av spinnehjul fra Sogn og Fjordane er fra eldre jernalder. Fra eldre jernalder har det også blitt gjort funn av ett spinnehjul av serpentin, og ett i olivin, som er sjeldnere materialer for spinnehjul.

Figur 4.4: To spinnehjul (B13954/34 og B13954/35) fra samme grav, men ikke like godt bevarte. Fra Kvåle i Sogndal. Foto: Cecilie Osland 2019

Bildet (figur 4.4) til venstre viser to spinnehjul fra samme grav fra folkevandringstiden. Disse er funnet i en rik kvinnegrav i Kvåle i Sogndal (se vedlegg 1 side 22). B13954/34 lengst til venstre er svært godt bevart, og dekoren er svært tydelig. I tillegg er deler av tenen bevart inni spinnehjulet. Spinnehjulet B13954/35

derimot, er veldig fragmentert. Dersom dette spinnehjulet en gang har vært dekorert vil det være vanskelig å tyde nå, i tillegg til at formen er borte. Dette viser hvordan ett spinnehjul kan være godt bevart, mens et annet ikke er det, til og med fra samme tid, kontekst og grav. I dette tilfellet er det godt bevarte spinnehjulet laget av olivin, mens det fragmenterte spinnehjulet er av leire.

Figur 4.5: Spinnehjul (B9685 a) av serpentin fra folkevandringstiden. Foto: Cecilie Osland 2019

Ifølge Stylegar og Kristoffersen ser man en større andel av andre bergarter enn kleber fra folkevandringstiden enn det man gjør i vikingtid i Norge (Stylegar 2013, Kristoffersen 2013:137). Også i Sogn og Fjordane ser dette ut til å være tilfellet, ettersom både spinnehjulet av olivin (se figur 4.4) fra Kvåle i Sogndal og spinnehjulet av serpentin (se figur 4.5) fra Sunde i Flora er fra folkevandringstiden.

Ifølge Petersens oversikt over spinnehjulenes materialer fra de forskjellige fylkene, er det 32 av de 52 spinnehjulene han opererer med fra Sogn og Fjordane som er av kleber. Elleve av dem er av andre bergarter, syv av dem av brent leire og to av bly (Petersen 1951:305). Spinnehjulene han studerte var fra både gravfunn og hustuffer, og langt flere spinnehjul har blitt funnet siden den tid.

4.3 Andre tekstilredskaper funnet sammen med spinnehjulene

Det er ikke uvanlig at spinnehjul blir funnet i graver med andre tekstilredskaper. Vevskjeer, linhekle, kljåsteiner og saks er blant de vanligste, men man finner også vevsverd, synåler, nålehus og tener. Tekstiler er også til stedet i noen av gravene, men i denne analysen har valget vært å ikke inkludere disse ettersom de ikke er redskaper i seg selv.

For fullstendige versjoner av de følgende tabellene 4.3 og 4.4 se vedlegg 2, side 3-4.

Eldre jernalder	
Vevskje	3
Vevsverd	1
Linhekle/ Tinder/ Ullkam	1
Kljåstein	0
Synål	1
Saks	1
Nålehus	0
Ten	2
Totalt	9

Til venstre har det blitt laget en tabell som viser hvilke andre tekstilredskaper som har blitt funnet sammen med spinnehjul i Sogn og Fjordane fra eldre jernalder. Tabellen viser at det kun har blitt funnet ni tekstilredskaper sammen med spinnehjul totalt, og bare opp til tre av hvert tekstilredskap (se tabell 4.3).

Disse tekstilredskapene er funnet i syv graver sammen med spinnehjulene fra eldre jernalder. Det vil si at av 14 graver med spinnehjul, er det syv graver med spinnehjul fra eldre jernalder som er funnet med spinnehjul som det eneste tekstilredskapet.

Tabell 4.3: Tabell for andre tekstilredskaper funnet sammen med spinnehjulene fra eldre jernalder

Yngre jernalder	
Vevskje	6
Vevsverd	1
Linhekle/ Tinder/ Ullkam	8
Kljåstein	6
Synål	0
Saks	12
Nålehus	1
Ten	0
Totalt	34

Tabell 4.4: Tabell for andre tekstilredskaper funnet sammen med spinnehjulene

Ut ifra tabellen for yngre jernalder kan man se at det er funnet 34 andre tekstilredskaper med spinnehjulene. Dette er 24 flere tekstilredskaper enn fra eldre jernalder, som bare hadde ni. I tillegg er det langt flere sakser, og linhekler og kljåsteiner ser ut til å ha vært vanligere (se tabell 4.4).

Tallene fra denne tabellen kommer fra 16 forskjellige graver med spinnehjul som ble funnet sammen med andre tekstilredskaper i yngre jernalder. Av 24 graver med spinnehjul fra yngre jernalder, er det åtte graver som er uten andre tekstilredskaper.

EJA og YJA	
Vevskje	9
Vevsverd	2
Linhekle/ Tinder/ Ullkam	9
Kljåstein	6
Synål	1
Saks	13
Nålehus	1
Ten	2
Totalt	43

Tabell 4.2: Tabell for andre tekstilredskaper funnet sammen med spinnehjulene

Hvis vi ser på hele jernalderen, er det totalt er 43 tekstilredskaper funnet sammen med spinnehjulene, der det mest vanligste tekstilredskapet er saks som har 13 funn. De minst vanlige er synål og nålehus, som begge bare har 1 funn (se tabell 4.5).

Det er flere andre tekstilredskaper sammen med spinnehjul fra yngre jernalder enn fra eldre jernalder. Langt over halvparten av gravene fra yngre jernalder hadde andre tekstilredskaper, mens rett under halvparten av gravene fra eldre jernalder hadde andre tekstilredskaper.

Totalt er det 15 av 38 graver fra jernalderen i Sogn og Fjordane som har spinnehjul som sitt eneste tekstilredskap.

4.4 Våpen funnet sammen med spinnehjul

I syv av gravene med spinnehjul har det blitt funnet våpen. Dersom man ikke teller med dem som bare har øks, er det 5 graver med våpen. Av disse er det tre graver som ikke har hatt andre tekstilredskaper enn spinnehjul. Nedenfor er det tre tabeller som viser hvor mange våpen som har blitt funnet i gravene med spinnehjulene.

Fra eldre jernalder er det bare ei øks som er funnet sammen med spinnehjul. Graven som denne øksen ble funnet i, er ei av gravene som bare hadde spinnehjul som tekstilredskap. Ei øks er også et bruksredskap, og man kan dermed ikke gå ut ifra at dette nødvendigvis har vært brukt som et våpen.

Yngre jernalder	
Sverd/ Sverdknapp	4
Spyd/ Spydspiss	3
Øks	4
Pilspiss	2
Totalt	13

Fra yngre jernalder er det langt flere av gravene med spinnehjul som også har våpen. Mot den ene graven fra eldre jernalder, er det seks graver fra yngre jernalder som inneholder både våpen og spinnehjul (se tabell 4.6). Det er til sammen 13 våpen i disse gravene. Både sverd, spyd, øks og pilspisser har blitt funnet i disse. Fire av gravene hadde to eller flere våpen, og én av dem hadde alle fire.

For en fullstendig versjon av tabell 4.6 se side 5 i vedlegg 2.

Tabell 4.3: Tabell over våpen funnet i samme graver som spinnehjul fra yngre jernalder

EJA og YJA	
Sverd/ Sverdknapp	4
Spyd/ Spydspiss	3
Øks	5
Pilspiss	2
Totalt	14

Tabell 4.4: Tabell over våpen funnet i samme grav som spinnehjul fra hele jernalderen

Av de 38 gravene med spinnehjul, har det totalt blitt funnet 14 våpen gjennom hele jernalderen. Det vanligste av dem er øks, mens det minst vanlige er pilspiss (se tabell 4.7).

I tillegg kan det nevnes at ingen av gravene med våpen inneholdt mer enn ett spinnehjul. Det ser også ut til at det er vanligere med flere tekstilredskaper i gravene som ikke har våpen. Også Rabben skriver i sin hovedoppgave at åtte av de 13 gravene fra Hordaland og Sogn og Fjordane han har studert som har både våpen og spinnehjul, ikke har andre tekstilredskaper (Rabben 2002:34).

4.5 Spinnehjul med dekor

Flere av spinnehjulene fra Sogn og Fjordane er dekorerte. Noen av spinnehjulene har radiære eller konsentriske linjer, mens andre bare er dekorerte med en ring rundt hullet. Mindre vanlig er det at spinnehjulene er dekorerte med runer eller andre motiver.

Eldre jernalder. Antall dekorerte spinnehjul: 3							
Radiære linjer	Konsentriske linjer	Ring rundt hull	Runer	Hull/søkk nær kanten	Strek over hull under	Annet	Totalt
1	2	2	1	1		1	9

Tabell 4.8: Oversikt over ulike typer dekor på spinnehjul i EJA

Tabellen over (tabell 4.8) viser hvor mye av de forskjellige typene dekor som er å finne på de forskjellige spinnehjulene. De er kategorisert ut ifra hva som kan ses på spinnehjulene fra Sogn og Fjordane. For eksempel betyr det at det er ført opp «2» under «radiære linjer», at radiære linjer er å finne på 2 av spinnehjulene. Fra eldre jernalder er det 3 spinnehjul med én eller annen form for dekor. Det betyr at av det totale tallet på 9 i tabellen, er spredt over de 3 spinnehjulene. Det ene spinnehjulet, B13954/34 har svært mye dekor av forskjellige slag, inkludert runer.

Fra eldre jernalder er det flere fragmenterte, skadde og utvaskede spinnehjul enn fra yngre jernalder. Det er vanskelig å si om disse har hatt dekor eller ikke, ettersom det ikke lenger vises, spesielt på spinnehjulene av leire.

Spinnehjulet B12215 på bildet til venstre (figur 4.6), er av sandstein og er dekorert med delvis utvaskede konsentriske linjer. Spinnehjulet er fra merovingertiden, og er fra Ylmheim i Sogndal kommune (se vedlegg 1, side 54).

Figur 4.6: Spinnehjul (B12215/4) med dekor fra merovingertiden. Funnet i Ylmheim, Sogndal kommune. Foto: Cecilie Osland 2019.

Yngre jernalder. Antall dekorerte spinnehjul: 13							
Radiære linjer	Konsentriske linjer	Ring rundt hull	Runer	Hull/søkk nær kanten	Strek over hull under	Annet	Totalt
3	8	5	0	1	2	0	19

Tabell 4.5: Oversikt over ulike typer dekor på spinnehjul i YJA

Dersom man sammenligner tabellen for yngre jernalder (tabell 4.9) med tabellen fra eldre jernalder (tabell 4.8), kan man si at det er flere dekorerte spinnehjul fra yngre jernalder enn fra eldre jernalder i Sogn og Fjordane. Mot 3 dekorerte spinnehjul fra eldre jernalder, er det 13 fra yngre jernalder. Dette kan også komme av at spinnehjulene fra yngre jernalder er i bedre stand.

Figur 4.7 til venstre viser et spinnehjul (B8060 c) fra Kyrkjeide i Stryn kommune (se vedlegg 1, side 39). Spinnehjulet er fra vikingtiden, og er et eksempel på spinnehjul med radiære linjer. I tillegg har det en ring rundt hullet.

Figur 4.7: Spinnehjul (B8060 c) med dekor fra vikingtid. Funnet i Kyrkjeide, Stryn kommune. Foto: Cecilie Osland 2019

Hele jernalderen. Antall dekorerte spinnehjul: 16							
Radiære linjer	Konsentriske linjer	Ring rundt hull	Runer	Hull/søkk nær kanten	Strek over hull under	Annet	Totalt
5	10	7	1	2	2	1	28

Tabell 4.10: Oversikt over ulike typer dekor på spinnehjul gjennom hele jernalderen i Sogn og Fjordane

Av synlig dekor er det tre av 23 fra eldre jernalder, og 13 av 32 fra yngre jernalder. Totalt vil det si at 16 av 55 spinnehjul har synlig dekor. De mest vanlige formene for dekor gjennom

Figur 4.8: Spinnehjul (B5030 e) med konsentriske linjer fra yngre jernalder. Foto: Cecilie Osland 2019

hele jernalderen er konsentriske linjer og ring rundt hullet (se figur 4.8). Noen spinnehjul har begge deler. Litt mindre vanlig er radiære linjer, representert av fem spinnehjul. Minst vanlig er spinnehjul med runer, hull eller søkk nær kanten av spinnehjulet, eller strek over på undersiden av spinnehjulet.

Figur 4.9: Spinnehjul (B8045 f) med konsentriske linjer fra folkevandringstiden. Foto: Cecilie Osland 2019

Figur 4.8 og figur 4.9 viser to spinnehjul med konsentriske linjer, som er den mest vanlige formen for dekor på spinnehjul fra jernalderen i Sogn og Fjordane. B5030 e (figur 4.8) er fra yngre jernalder, og er funnet i Gutdalen i Stryn kommune (se vedlegg 1, side 27). Dekoren på dette spinnehjulet er fremdeles tydelig, og er et eksempel på et spinnehjul med både konsentriske linjer og ring rundt hullet. B8045 f (figur 4.9) er fra folkevandringstiden, og er funnet i Holum i

Vik kommune (se vedlegg 1, side 5). Også på dette spinnehjulet er dekoren tydelig, til tross for at det har begynt å sprekke opp.

4.6 Spinnehjulenes form

Spinnehjulenes fasong og størrelse har endret seg gjennom jernalderen. Mange bruker Ryghs oppslagsverk for å sortere spinnehjul, men ettersom mange spinnehjul har blitt funnet etter hans oppslagsverk er det flere som faller utenfor oppslagsverkets eksemplarer. Også andre forskere som Ellen Høigård Hofseth har gått inn på forskjellige former og nøye studert små forskjeller i spinnehjulenes fasong. Å diskutere mindre forskjeller i spinnehjulenes form er ikke hensiktsmessig for denne analysen. For å lettere forholde seg til de ulike formene, vil spinnehjulenes fasong bli delt opp i bare fire kategorier for dette arbeidet. Disse er «flat over- og underside», «hvelvet over- og underside», «flat underside med hvelvet overside» og «kuleformet». I tillegg til disse fire, er det noen spinnehjul som er for fragmenterte til å bestemme hvilken fasong de har hatt. Disse blir plassert i en egen kategori. Slik vil det være enklere å kategorisere spinnehjulene, og man slipper forvirring forårsaket av små ulikheter.

Spinnehjulene med *flat underside og hvelvet overside*, og spinnehjulene som er *halvkuleformet* eller *koniske* kan se svært like ut. Hvor man skal dra linjen for hvilke av disse formene spinnehjulene har er ikke alltid like lett å se. For enkelhetens skyld vil alle disse fasongene bli sett på som spinnehjul med *flat underside og hvelvet overside* – dette fordi både halvkuleformede og koniske spinnehjul kan være en form for spinnehjul med høyt hvelvet overside.

Nedenfor er det tre bilder av spinnehjul med flat underside og hvelvet overside av varierende grad. Det første spinnehjulet (figur 4.10) er nærmest flatt, spinnehjulet i midten (figur 4.11) har en tydelig hvelvet overflate, mens det siste bildet (figur 4.12) viser et spinnehjul med en nærmest konisk form.

Figur 4.10: Spinnehjul (B9688k) med svakt hvelvet overflate. Foto: Cecilie Osland 2019

Figur 4.11: Spinnehjul (B11694 II u) med tydelig hvelvet overflate. Foto: Cecilie Osland 2019

Figur 4.12: Spinnehjul (B10878h) med konisk hvelvet overflate. Foto: Cecilie Osland 2019

Eldre jernalder	
Flat over- og underside	4
Hvelvet over- og underside	5
Flat underside og hvelvet overside	8
Kuleformet	2
For fragmentert til å bestemme fasong	4
Totalt	23

Tabell 4.11: Oversikt over spinnehjulenes form fra eldre jernalder

Fra eldre jernalder har den vanligste formen på spinnehjul i Sogn og Fjordane vært flat underside med hvelvet overside (se tabell 4.11). Også hvelvet over- og underside har vært vanlig, mens kuleformet har vært mindre vanlig. Kuleformede spinnehjul ser ut til å være eksklusivt til eldre jernalder. I

t tillegg til disse, var det fire spinnehjul som var for fragmenterte til at en med sikkerhet kan si hvilken form de har hatt.

Figur 4.13: Spinnehjul (B8989 d) med hvelvet over- og underside fra eldre jernalder. Foto: Cecilie Osland 2019

Spinnehjulet B8989 d fra Eikenes i Stryn kommune (se figur 4.13) er et eksempel på et spinnehjul med hvelvet over- og underside. Fra eldre jernalder er det funnet flere av disse i Sogn og Fjordane enn fra yngre jernalder. Dette spinnehjulet er også av leire, som er vanlig for eldre jernalder. Se side 12 i vedlegg 1 for mer informasjon om dette spinnehjulet.

Yngre jernalder	
Flat over- og underside	6
Hvelvet over- og underside	1
Flat underside og hvelvet overside	25
Kuleformet/tilnærmet kuleformet	0
For fragmentert til å bestemme fasong	0
Totalt	32

Tabell 4.12: Oversikt over spinnehjulenes form fra yngre jernalder

Fra yngre jernalder er det mindre variasjon i spinnehjulenes form. 25 spinnehjul, som er mer enn halvparten, har flat underside med hvelvet overside (se tabell 4.12). Seks av spinnehjulene fra yngre jernalder har flat over- og underside, mens bare ett spinnehjul har hvelvet over- og underside. Ingen av

spinnehjulene fra yngre jernalder er kuleformet, og ingen er for fragmenterte til at man kan se hvilken fasong de har.

Figur 4.14: Spinnehjul (B12215/5) med flat over- og underside fra merovingertiden. Foto: Cecilie Osland 2019

Spinnehjulet B11215/5 fra Ylmheim i Sogndal kommune er et eksempel på et spinnehjul med flat over- og underside (se figur 4.14). Dette er den nest vanlige formen for spinnehjul yngre jernalder, med åtte funn. Spinnehjulet er fra merovingertiden, og har blitt funnet sammen med et spinnehjul som har konsentriske linjer (se vedlegg 1, side 54).

Hele jernalderen	
Flat over- og underside	10
Hvelvet over- og underside	6
Flat underside og hvelvet overside	33
Kuleformet/tilnærmet kuleformet	2
For fragmentert til å bestemme fasong	4
Totalt	55

Tabell 4.13: Oversikt over spinnehjulenes form gjennom hele jernalderen

Tabell 4.13 til venstre viser en oversikt over hvilke former spinnehjulene fra Sogn og Fjordane har hatt gjennom hele jernalderen. Den minst vanlige formen spinnehjulene er kuleformet, med bare to spinnehjul, begge fra eldre jernalder.

Flat underside og hvelvet overside er den vanligste fasongen spinnehjulene

fra Sogn og Fjordane har gjennom hele jernalderen. Denne formen er mest vanlig fra den yngre jernalderen, men er også vanlig i eldre jernalder. Bildene nedenfor (figur 4.15-4.18) er eksempler på alle de forskjellige formene, fra minst vanlig form til venstre med kuleformet spinnehjul, til den mest vanlige til høyre med flat underside og hvelvet overside.

Figur 4.15: Kuleformet spinnehjul (B13954/34) fra folkevandringstid. Foto: Cecilie Osland 2019

Figur 4.16: Spinnehjul (B12215/4) med hvelvet over- og underside fra merovingertid. Foto: Cecilie Osland 2019

Figur 4.17: Spinnehjul (B8045 f) med flat over- og underside fra folkevandringstid. Foto: Cecilie Osland 2019

Figur 4.18: Spinnehjul (B8669 II r) med flat underside og hvelvet overside fra vikingtid. Foto: Cecilie Osland 2019

4.7 Spinnehjulenes størrelse og vekt

Spinnehjulenes størrelse og vekt varierer, men noen størrelser er vanligere enn andre. I dette arbeidet har vekten til alle de tilgjengelige spinnehjulene blitt veid, og spinnehjulenes diameter, hull og høyde har blitt målt. To av spinnehjulene (B11694 II t – C og B13954/35. Se side 19 og side 22 i vedlegg 1), begge fra eldre jernalder, er for fragmenterte til at de kan måles. Vekten til spinnehjulene er påvirket av størrelsen, men også av hvilket materiale spinnehjulet er laget av. I tillegg vil noen spinnehjul ikke ha sin opprinnelige vekt, ettersom de mangler biter, er fragmenterte er nedslitt. Det tas forbehold om at størrelser også kan være litt annerledes enn opprinnelig på grunn av disse faktorene.

Eldre jernalder				
B-nummer	Diameter	Diameter hull	Høyde	Vekt
B8045 f, A	35 mm	10 mm	29 mm	29,8 g
B8045 f, B	39 mm	9 mm	13 mm	38,2 g
B8223 d, A	47 mm	8 mm	22 mm	41,1 g
B8223 d, B	43 mm	8 mm	15 mm	18,3 g
B8223 d, C	36 mm	9 mm	21 mm	19,6 g
B8223 d, D	25 mm	6 mm	15 mm	6,0 g
B8314 c	44 mm	8 mm	15 mm	13,3 g
B8552 h	42 mm	8 mm	11 mm	17,0 g
B8989 d	39 mm	8 mm	25 mm	29,5 g
B9094 b	46 mm	10 mm	14 mm	48,2 g
B9685 a	38 mm	9 mm	22 mm	47,8 g
B9688 k	40 mm	8 mm	10 mm	12,5 g
B10093 b	30 mm	7 mm	10 mm	13,4 g
B10093 c	24 mm	8 mm	14 mm	4,0 g
B11694 II_t, A	45 mm	9 mm	17 mm	30,0 g
B11694 II_t, B	37 mm	9 mm	15 mm	33,6 g
B11694 II_t, C	For fragmentert til å måles			
B12014 f	43 mm	8 mm	13 mm	42,4 g

B13954 /34	28 mm	8 mm	26 mm	29,8 g
B13954 /35	For fragmentert til å måles			
B14296 /3	46 mm	10 mm	15 mm	25,8 g
Gjennomsnitt	38 mm	8,4 mm	17 mm	26,3 g

Tabell 4.14: Oversikt over spinnehjulenes størrelse og vekt fra eldre jernalder

Tabellen 4.14 er en oversikt over størrelsen og vekten til alle spinnehjulene fra eldre jernalder fra Sogn og Fjordane. Når det kommer til størrelse viser tabellen diameteren til spinnehjulene, diameteren til spinnehjulenes hull og høyden på spinnehjulene. To av spinnehjulene var for fragmenterte til å kunne måles skikkelig.

Diameteren rangerer fra 24 mm til 47 mm. Gjennomsnittet er 38 mm.

Diameteren til hullet varierer mindre. Det minste hullet er 6 mm, mens det største er 10 mm. Bare ett er 6 mm, og ett er 7 mm, som gjør at 8-10 mm er mest vanlig. 9 av 19 av de målbare spinnehjulene har et hull på 8 mm. Gjennomsnittet er 8,4 mm.

Høyden på spinnehjulene varierer mer. Det laveste spinnehjulet er 11 mm, mens det høyeste er 29 mm, som utgjør en forskjell på hele 18 mm. Gjennomsnittet er 17 mm.

Vekten varierer også veldig. Det letteste spinnehjulet er bare 4 gram, mens det tyngste er 48,2 gram. Gjennomsnittet er 26,3 gram.

Figur 4.19: Det minste spinnehjulet (B10093 c) fra eldre jernalder. Foto: Cecilie Osland 2019

Spinnehjulet til venstre fra Helgheim i Jølster kommune er det minste spinnehjulet fra eldre jernalder når det kommer til både diameter og vekt (se figur 4.19). Diameteren er på 24 mm, og spinnehjulet veier bare 4 g. Det har et gjennomsnittlig hull på 8 mm, og en høyde på 14 mm som er lavere enn gjennomsnittet. Det er laget av leire, og har sannsynligvis vært både

større og tyngre i sin opprinnelige stand.

Figur 4.20: Det største spinnehjulet (B8223 d - A) fra eldre jernalder. Foto: Cecilie Osland 2019

Det største spinnehjulet fra eldre jernalder er også laget av leire, og er funnet i Dale i Luster kommune (se figur 4.20). Spinnehjulet er på 47 mm i diameter. Det er ikke det tyngste spinnehjulet med sine 41,1 g, men det er fremdeles tyngre enn gjennomsnittet. Også dette spinnehjulet har et gjennomsnittlig hull på 8 mm, og en høyde på 22 mm som er høyere enn gjennomsnittet.

Figur 4.21: Det tyngste spinnehjulet (B9094 b) fra eldre jernalder. Foto: Cecilie Osland 2019

Det tyngste spinnehjulet fra perioden er også det spinnehjulet som har nest størst diameter på 46 mm (se figur 4.21). Spinnehjulet er fra Eide i Stryn kommune, og veier 48,2 g. Dette spinnehjulet er av kleber. Det har et hull på 10 mm og en høyde på 14 mm.

Figur 6: Et gjennomsnittlig spinnehjul (B8989 d) fra eldre jernalder. Foto: Cecilie Osland 2019

Et av de mest gjennomsnittlige spinnehjulene fra eldre jernalder er spinnehjulet B8989 d fra folkevandringstiden, som er funnet i Eikenes i Stryn kommune (se figur 4.22). Diameteren på 39 mm er bare 1 mm større enn gjennomsnittet, og vekten på 29,5 g er ca. 3 g tyngre enn den gjennomsnittlige vekten. Hullet er 8 mm i diameter, som er likt gjennomsnittet. Derimot er høyden mindre gjennomsnittlig, med 25 mm mot gjennomsnittet på 17 mm. Spinnehjulet har også hvelvet over- og underside, som er vanlig for eldre jernalder.

Yngre jernalder				
B-nummer	Diameter	Diameter hull	Høyde	Vekt
B4511 w, A	34 mm	7 mm	10 mm	19,4 g
B4511 w, B	32 mm	8 mm	15 mm	20,2 g
B5030 e	31 mm	6 mm	13 mm	20,3 g
B5144 d	29 mm	7 mm	16 mm	20,4 g
B5150 s	27 mm	8 mm	15 mm	17,9 g
B5689 c	26 mm	8 mm	8 mm	8,0 g
B5689 d	29 mm	7 mm	15 mm	16,1 g
B5806 c	31 mm	8 mm	11 mm	17,2 g
B7011 g	75 mm	15 mm	20 mm	211,5 g
B7653 g	33 mm	8 mm	12 mm	19,5 g
B7653 h	27 mm	7 mm	10 mm	10,0 g
B7731 w	37 mm	7 mm	12 mm	29,0 g
B7761 p	Utilgjengelig			
B7810 II_e, A	39 mm	9 mm	13 mm	31,5 g
B7810 II_e, B	34 mm	3 mm	11 mm	19,9 g
B8060 c	40 mm	10 mm	18 mm	29,9 g
B8669 I_e	38 mm	7 mm	12 mm	22,4 g
B8669 II_r, A	35 mm	9 mm	12 mm	22,8 g
B8669 II_r, B	39 mm	9 mm	15 mm	11,9 g
B8953 j	29 mm	8 mm	12 mm	7,8 g
B9014 j	28 mm	5 mm	10 mm	11,0 g
B9501 k, A	44 mm	7 mm	15 mm	45,1 g
B9501 k, B	32 mm	7 mm	11 mm	18,6 g
B9502 c	36 mm	5 mm	15 mm	26,9 g
B9626 d	32 mm	8 mm	18 mm	26,2 g
B10878 b	35 mm	7 mm	15 mm	23,3 g
B10878 h	33 mm	7 mm	20 mm	30,4 g
B11239 i	38 mm	8 mm	17 mm	39,4 g
B11242 r	35 mm	11 mm	9 mm	15,9 g
B12043 i	33 mm	10 mm	17 mm	17,4 g

B12131/7	36 mm	7 mm	12 mm	27,4 g
B12131/8	40 mm	9 mm	18 mm	47,0 g
B12215 /4	22 mm	6 mm	13 mm	7,0 g
B12215 /5	35 mm	9 mm	11 mm	25,4 g
Gjennomsnitt	34,7 mm	7,8 mm	13,7 mm	27,8 g

Tabell 4.15: Oversikt over spinnehjulenes størrelse og vekt fra yngre jernalder

Tabellen 4.15 er en oversikt over spinnehjulenes størrelse og vekt for yngre jernalder. Ingen av spinnehjulene fra yngre jernalder var for fragmenterte til at de kunne måles, men spinnehjulet *B7761 p* var utilgjengelig på museet og kunne derfor ikke bli målt eller veid. Fra venstre vises spinnehjulenes B-nummer, spinnehjulenes diameter, diameteren til hullet på spinnehjulene, spinnehjulenes høyde og til slutt vekt.

Det ene spinnehjulet (*B7011 g*) er så stort at det ikke er usannsynlig at det egentlig er noe annet enn et spinnehjul. Dermed vil gjennomsnittlig størrelse og vekt bli regnet både med og uten dette hjulet. (Spinne)hjulet er på 75 mm, som er 31 mm større enn det nest største spinnehjulet som har en diameter på 44 mm. Diameteren til det minste spinnehjulet er 22 mm. Den gjennomsnittlige diameteren er 34,7 mm. Dersom man ikke regner med spinnehjulet på 75 mm, er gjennomsnittet 33,4 mm.

Diameteren på spinnehjulenes hull varierer fra 3 mm til 15 mm. Det er bare ett spinnehjul med hull på 3 mm, og ett på 15 mm. Det vanligste er 7 mm. Uten spinnehjulet *B7011 g* er det største hullet 11 mm. Gjennomsnittet er 7,8 mm. Gjennomsnittet er 7,5 utenom *B7011 g*.

Det laveste spinnehjulet er 8 mm, og det høyeste er 20 mm. Bare ett den laveste høyden, mens to har den høyeste. Gjennomsnittlig høyde for spinnehjulene fra yngre jernalder er 13,7 mm. Tar man vekk *B7011 g*, er gjennomsnittet 13,5.

Det letteste spinnehjulet er 7 g og det tyngste er 211,5 g. Ser man bort fra *B7011 g*, så er det tyngste spinnehjulet 47 g. Gjennomsnittlig vekt som inkluderer *B7011 g* er 27,8 g, og gjennomsnittlig vekt som ekskluderer *B7011 g* er 22 g.

Figur 4.23: Det største (mulige) spinnehjulet (B7011 g) fra yngre jernalder. Foto: Cecilie Osland 2019

Figur 4.23 er et bilde spinnehjulet *B7011 g*. Dette er det største (mulige) spinnehjulet fra yngre jernalder i alle dimensjoner. Spinnehjulet er fra Verlo i Stryn kommune, og ble funnet sammen med et sverd og smedredskaper. Det har en diameter på 75 mm, hull på 15 mm, høyde på 20 mm og veier 211,5 g. Spinnehjulet er av kleber.

Figur 4.24: Det minste spinnehjulet (B12215/4) fra yngre jernalder. Foto: Cecilie Osland 2019

Spinnehjulet *B12215/4* fra Ylmheim i Sogndal er det minste spinnehjulet fra yngre jernalder (figur 4.24). Diameteren til spinnehjulet er 22 mm. Det er også det letteste spinnehjulet, med en vekt på 7 g. Hullet er 6 mm, og høyden er 13 mm.

Figur 4.25: Et tilnærmet gjennomsnittlig spinnehjul (B7653 g) fra yngre jernalder. Foto: Cecilie Osland

Et spinnehjul som er av tilnærmet gjennomsnittlig størrelse fra yngre jernalder er *B7653 g* (se figur 4.25). Spinnehjulet er fra Ytre Arnestad i Gloppen kommune, og har blitt funnet sammen med et annet spinnehjul i en gjenstandsrik grav. Diameteren til spinnehjulet er 33 mm, og hullets diameter er 8 mm. Det er 12 mm høyt og veier 19,5 g.

I tillegg har spinnehjulet flat underside og hvelvet oversiden, som er den mest vanlige formen for spinnehjul fra denne perioden.

Gjennomsnittlige mål for spinnehjul			
	Eldre jernalder	Yngre jernalder	Hele jernalderen
Diameter	38 mm	34,6 mm	36 mm
Diameter hull	8,4 mm	7,8 mm	8,0 mm
Høyde	17 mm	13,7 mm	14,9 mm
Vekt	26,3 g	27,8 g	27,3 g

Tabell 4.16: Tabell over gjennomsnittlige mål gjennom hele jernalderen

Det gjennomsnittlige spinnehjulet fra eldre jernalder er større enn det gjennomsnittlige spinnehjulet fra yngre jernalder (se tabell 4.16). Av tabellen kan man se at alle de gjennomsnittlige målene fra eldre jernalder er høyere enn dem fra yngre jernalder.

Gjennomsnittlig diameter for spinnehjulene fra eldre jernalder er 3,4

mm større enn den gjennomsnittlige diameteren fra yngre jernalder. Det gjennomsnittlige hullet er 0,6 mm større, og den gjennomsnittlige høyden er 3,3 mm høyere. Dersom man regner med spinnehjul *B7011 g* fra yngre jernalder, er gjennomsnittlig vekt for spinnehjulene fra yngre jernalder tyngst. Regner man ikke med *B7011 g*, er spinnehjulene fra eldre jernalder tyngre.

For hele jernalderen er et gjennomsnittlig spinnehjul fra Sogn og Fjordane 36 mm i diameter. Det har et hull på 8 mm, er 14,9 mm høyt og veier 27,3 g.

Kap. 5 Analyse og diskusjon av spinnehjulene

«Derfra kommer møyer
mangt vitende,
tre møyer sammen
fra sjø under asken;
Urd het den ene,
Andre Verdande,
- Skar på karvestokk, -
Skuld het den tredje;
de lov satte,
de lov formet,
manne-ættens
evige lagnad.»

- Voluspå (Holm-Olsen 2002:30).

Gjennom tekstilarbeid kan man skape uttrykksfulle bevegelser i samhandling mellom kropp, redskaper og bevegelser, gjennom forskjellige former og stadier av tekstil. Spinning er intet unntak, og ved bruk av forskjellige spinnehjul og materialer kan man skape ulike tråder i forskjellige lengder. Tråden kan være tykk eller tynn, jevn eller ujevn og kvaliteten kan være god eller dårlig. Den kan også ryke eller få knuter, og kan gjenspeile ulike livsløp. Spinning er et håndverk som har foregått i lang tid, på mange steder. I følge Grömer har man beskrevet spinning som en meditativ prosess, som kan åpne for tankevirksomhet. Spinning har også blitt satt i forbindelse med nornene, som tvinnet tau, og Eldar Heide har diskutert begrepene *åndetråd*, *gand*, *seid* og *spinning* (Kristoffersen 2013:145).

Som vi så i oversiktstabellen (tabell 4.1) i kapittel 4, er det blitt funnet 23 spinnehjul fra eldre jernalder og 32 spinnehjul fra yngre jernalder. Det vil si at det er flere spinnehjul fra yngre jernalder enn fra eldre jernalder. Betyr dette at spinnehjul ble mer brukt i yngre jernalder, eller kan det være andre grunner til at vi finner flere? At det er flere spinnehjul funnet fra yngre jernalder enn fra eldre jernalder, trenger ikke nødvendigvis å bety at spinnehjul var mindre vanlig under eldre jernalder, men at ikke like mange har «overlevd».

Fra eldre jernalder ser man at leire var mer vanlig, og leire overlever ikke like lett som kleber og andre bergarter. Det kan også komme av forandringer i gravskikk.

På Vestlandet, og generelt sett i den sørlige delen av Norge, er det vanligere med spinnehjul av keramikk enn andre steder i landet. Ut ifra hvordan materialet endrer seg etter hvor i landet man leter, kan man påstå at framstillingen av hvert spinnehjul og ten har foregått i hjemmet, og at man brukte de materialene man hadde tilgjengelig (Stylegar 2013).

Det er ikke uvanlig at gravene i Sogn og Fjordane inneholder mer enn ett spinnehjul. Hele 14 av gravene fra jernalderen har hatt to eller flere spinnehjul. Ni av disse er fra yngre jernalder, mens fem av dem er fra eldre jernalder. Den ene graven fra jernalder hadde 4 spinnehjul. I flere av dem er det ene spinnehjulet «finere» enn det andre spinnehjulet, og det hender at de er av forskjellig materiale. Dersom de er av forskjellig størrelse og vekt, kan det være at det ha vært av praktiske årsaker, som at man har brukt det tyngre hjulet til å spinne tykk tråd og det lettere hjulet til å spinne tynn tråd. Men hva når forskjellen i vekt og størrelse ikke er stor, og den eneste vesentlige forskjellen er selve utseende? Det er mulig at ett spinnehjul har blitt brukt i hverdagen, mens det andre har blitt brukt i spesielle anledninger. I hvilken typer anledninger ville en da ha brukt et finere spinnehjul? Kanskje har det blitt brukt når en ville vise fram status, eller ved høytider.

Figur 5.1: To spinnehjul (B8045 f) fra samme grav. Foto: Cecilie Osland 2019

Et eksempel på to spinnehjul med stor kontrast som er funnet sammen er B8045 f – A og B8045 f – B fra folkevandringstiden (se side 5 i vedlegg 1). De ble funnet ved et stort gravfunn på gården Hauglum i Vik kommune. Graven besto av en hellekiste som var orientert nordvest-sørøst, med hodet til den gravlagte mot øst. Begge spinnehjulene lå sammen med tekstilredskapene i den vestre enden av graven. Det eneste andre tekstilredskapet i graven var en vevskje av jern. Både grovt brunt tøy og finere tøyrester var bevart i spennene. Det ene spinnehjulet (B) er enkelt med flat over- og underside uten noen form for ornamentering, mens det andre spinnehjulet (A) har en

hvelvet over- og underside med 7 konsentriske linjer rundt hele spinnehjulet (se figur --). Det som også skiller disse spinnehjulene fra hverandre er at spinnehjul A er av lys bergart, mens spinnehjul B er av mørk bergart. Spinnehjul B er 8,4 gram tyngre enn spinnehjul A, og 4 mm bredere.

Ifølge Petersen er det vanligst med ett spinnehjul i hvert funn, men også han oppdaget at i graver med to spinnehjul er det ikke er sjelden at det ene spinnehjulet er «finere» enn det andre spinnehjulet. Han sier også at det er vanligst at spinnehjul i samme grav er av samme materiale (Petersen 1951:309).

Spinnehjulene B8223 d A-D fra Dale i Luster kommune er alle funnet i samme grav (se s. 7 i vedlegg 1). De er fra eldre jernalder, og samtlige er av leire og uten dekor (se figur 5.2). De ligner på hverandre, og ingen av dem er tydelig «finere» enn noen av de andre. De har alle forskjellig størrelse og vekt, og rangerer fra 6 gram til 41,1 gram. Spinnehjulene er funnet i en hellekiste orientert i nordøst-sørvest. Det eneste andre tekstilredskapet var ei saks. Typiske «kvinnegjenstander» som korsformede bronsespenner og perler er funnet i graven. I dette tilfellet er det mer sannsynlig at eieren har hatt flere spinnehjul av praktiske grunner, ettersom variasjonene kun ligger i størrelse og vekt, og man har kunnet brukt de forskjellige spinnehjulene forskjellige tykkelser på tråden.

Figur 5.2: Fire spinnehjul (B8223 d) fra samme grav. Foto: Cecilie Osland 2019

5.1 Spinnehjulenes materiale

Det er generelt sett mindre variasjon i materiale som spinnehjulene er laget av fra yngre jernalder enn eldre jernalder her i Norge (Kristoffersen 2013:137; Stylegar 2013; Hofseth, Andersson?)

På Vestlandet, og generelt sett i den sørlige delen av Norge, er det vanligere med spinnehjul av keramikk enn andre steder i landet. Ut ifra hvordan materialet endrer seg etter hvor i landet man leter, kan man påstå at framstillingen av hvert spinnehjul og ten har foregått i hjemmet, og at man brukte de materialene man hadde tilgjengelig (Stylegar 2013).

De aller vanligste materialene brukt for å lage spinnehjul i Sogn og Fjordane er kleber og leire. Likevel finner vi spinnehjul av andre materialer. De som peker seg mest ut er spinnehjulene B9685 a og B13954/34. B13954/34 er spesielt forseggjort, med intrikat dekor og gjemte runer. Dette spinnehjulet kommer jeg mer innpå senere i kapittelet.

Figur 5.3: Spinnehjul B9685 av serpentin fra folkevandringstid. Foto: Cecilie Osland 2019

Figur 5.3 er et bilde av spinnehjul B9685. Spinnehjul B9685 fra Sunde i Flora kommune er det eneste spinnehjulet av serpentin fra gravfunn i Sogn og Fjordane (se side16 i vedlegg 1). Dette spinnehjulet var oppført som «kleber», men er egentlig av serpentin. Det eneste andre funnet i denne graven var ubrent alkebein, i en røys lagt rett på berget. Røysen var jordfri,

og om det var en kvinnegrav eller en mannsgrav er usikkert. Spinnehjulet er glatt, har ingen form for dekor, og har hvelvet over- og underside. Hullet på dette spinnehjulet er usymmetrisk plassert. Mangelen på annet gravmateriale kan bety to ting: den ene at spinnehjulet var av særlig betydning, den andre at det ikke har vært gode overlevelsesforhold for resten av det eventuelle gravgodset. Til tross for at dette spinnehjulet er uten dekor og enkel i form, kan man likevel si at dette er et «finere»

spinnehjul på grunn av det uvanlige materialet og den glattpolerte overflaten som skiller seg fra de andre spinnehjulene.

Mineralressursdatabasen (<http://geo.ngu.no/kart/mineralressurser/>) viser at alle disse materialene forekommer naturlig i Sogn og Fjordane, inkludert serpentin og olivin. Det viser at det ikke er umulig at spinnehjulene kan ha vært lokalproduserte.

Hvorfor har man laget spinnehjul av såpass fine materialer dersom de kun var praktiske redskaper og ingenting annet? Stylegar peker på at selve fargen på spinnehjulene kan ha vært meningsbærende, og at dette styrker teorien om at spinnehjul har vært symbolske og indikatorer på status i kvinnegraver (Stylegar 2013). Begge spinnehjulene nevnt over er av grønne materialer. Kan det hende at materialene rett og slett har blitt valgt på grunn av fargen? At man har brukt mer kostbare materialer på et tekstilredskap kan vise at det har hatt en betydning enten symbolsk eller rituelt.

5.2 Spinnehjulenes form

Som tidligere nevnt i kapittel 4, er den vanligste formen for spinnehjul fra hele jernalderen i Sogn og Fjordane flat underside med hvelvet overside. Dette gjelder for både eldre- og yngre jernalder, men fra eldre jernalder er også hvelvet over- og underside ganske vanlig. Også i sin bok om vikingredskaper skriver Petersen at dette er den vanligste formen fra yngre jernalder (Petersen 1951:302). Spinnehjulene fra yngre jernalder er som regel av enkel form, nemlig hvelvet overside og flat underside (Solberg 2003:235; Petersen 1951:302).

Til tross for at jeg i denne oppgaven har gjort en enkel inndeling av spinnehjulenes form er noen av spinnehjulene innenfor disse kategoriene gjort mer arbeid på enn andre.

5.3 Spinnehjul og tekstilredskaper i samme grav

Å finne spinnehjul sammen med andre tekstilredskaper er ikke uvanlig. Som nevnt i forrige kapittel er det bare 15 av 38 graver fra hele jernalderen i Sogn og Fjordane som har spinnehjul som sitt eneste tekstilredskap. Mer enn halvparten av gravene med spinnehjul har også andre tekstilredskaper. Likevel kan man se en endring fra eldre jernalder til yngre jernalder. Omtrent halvparten av gravene fra eldre jernalder har spinnehjul som sitt eneste tekstilredskap, men dette gjelder bare under en tredel av gravene fra yngre jernalder.

Spinnehjulene B12215/4 + B12215/5 fra yngre jernalder og B13954/34 + B13954/35 fra eldre jernalder har blitt funnet i graver med vevsverd. Vevsverdet av jern fra B13954 er beskrevet som å ha et treskaft dekorert med slyngende bånd, i typen R150.

5.4 Spinnehjul og våpen i samme grav

Spinnehjul har gjerne blitt sett på som et kvinnelig tekstilredskap, mens våpen ofte har blitt forbundet med menn. Noen spinnehjul og våpen har blitt funnet i samme grav. Hva kan det bety?

Det er fire mulige svar på dette, som ikke nødvendigvis trenger å være motstridende. Det ene er at menn også har eid spinnehjul og har blitt gravlagt med disse, det andre er at kvinner har brukt våpen. Det tredje svaret kan være at spinnehjulene har vært en gravgave fra de gjenlevende, og det fjerde at det kan ha vært en dobbeltgrav.

Figur 5.4: Det eneste spinnehjulet (B8989 d) funnet med sverd fra eldre jernalder. Foto: Cecilie Osland 2019

spenner, trekarkitt, kniver, stoffbiter og andre jernstykker. Dette kan tyde på at det er snakk om en mannsgrav.

Av 38 graver med spinnehjul fra jernalderen i Sogn og Fjordane, har 14 graver også hatt våpen. Fra eldre jernalder er det kun ett spinnehjul (figur 5.4) som har blitt funnet sammen med våpen. Spinnehjulet B8989 d er fra Eikenes i Stryn kommune, og har blitt funnet sammen med ei øks av jern (se side 12 i vedlegg 1). Andre gjenstander i graven er spannformet leirkar, ringnål, ildstein,

Figur 5.5: Spinnehjul (B11242 r) fra yngre jernalder funnet sammen med flere våpen. Foto: Cecilie Osland 2019

Lærdal kommune i en vannledningsgrøft. Det skal tidligere ha ligget en langrøys på stedet. Det eneggede sverdet, spydet og øksa er av jern. I tillegg er det mange pilspisser av jern, og en skjoldbulk. Av andre gjenstander var det jernbissel, kniver av jern, jernkrok, ringer av jern, kistehank, jernbeslag, flatt jernbånd og tre rullesteiner. Ingen andre tekstilredskaper enn spinnehjulet har blitt funnet i graven. Gjenstandene er typiske for en mannsgrav, og har ligget i den østlige enden av en tidligere langrøys. Spinnehjulet selv er enkelt uten noen form for dekor. Se vedlegg 1, side 50 for mer informasjon om dette spinnehjulet.

Fra yngre jernalder er det vanligere med spinnehjul og våpen i samme grav. I seks av gravene med spinnehjul ble det også funnet våpen. En av gravene skiller seg ut, med både sverd, spyd, øks og pilspisser. Spinnehjulet i denne graven er spinnehjul B11242 r av kleber (figur 5.5). Graven er fra merovingertiden og ble funnet i en vannledningsgrøft på Hildestad i

Figur 5.6: Spinnehjul (B12043 i) fra vikingtid funnet sammen med øks og saks. Foto: Cecilie Osland 2019

Det som er av interesse er at gravene med både spinnehjul og våpen, ikke har andre tekstilredskaper. I denne analysen er det kun ett unntak, nemlig B12043 i fra Gjerland i Førde kommune fra vikingtiden som er funnet sammen med ei øks (se figur 5.6). Det eneste andre tekstilredskapet i denne graven er ei saks av jern (se side 51 i vedlegg 1). Andre gjenstander fra

samme grav er bronsespennefragmenter, sølvsmykkefragmenter, glassperler, jernbissel, gryte, sigd, jernhank, knivskaft, brynefragment, andre jernfragmenter, nagler og spikre, brente bein og trekull. Funnene har ikke ligget i noen bestemt orden, og var delvis skadet av varme. For eksempel bronsespennefragmentene, smykkefragmentene, glassperlene og gryten kan være indikatorer på at dette kan ha vært en kvinnegrav. Til tross for at øks kan bli kategorisert som et våpen, er det også et redskap. Det vil si at det ikke er sikkert at øksen har blitt brukt som våpen, men kanskje bare har vært et redskap.

Mangelen på andre tekstilredskaper i disse gravene kan peke på at spinnehjul i mannsgraver har vært gravgaver fra gjenlevende kvinner. En annen faktor som støtter denne påstanden er at ingen av gravene med våpen hadde mer enn ett spinnehjul. Man skal likevel ikke utelukke at spinnehjulene kan ha tilhørt den gravlagte. Dersom spinnehjulene har vært gravgaver fra kvinner, oppstår det også et nytt spørsmål: kan man også ha gitt våpen som gravgaver?

5.5 Spinnehjul med dekor

Flere av spinnehjulene fra jernalderen i Sogn og Fjordane er dekorerte. Har disse dekorasjonene noen betydning, og i så fall; hvilken betydning?

16 av spinnehjulene fra Sogn og Fjordane fra gravfunn i jernalderen har dekor, men bare tre av disse er fra eldre jernalder.

Den vanligste formen for dekor på spinnehjul i jernalderen i Sogn og Fjordane er konsentriske linjer eller ring rundt hullet, men radiære linjer er heller ikke uvanlig. Mest uvanlig er runer, som bare er synlig på B13954/34 fra eldre jernalder. Dette er også det mest forseggjorte spinnehjulet, med intrikat dekor over hele overflaten. I tillegg er det det eneste spinnehjulet av olivin.

Det er en vanlig oppfatning at spinnehjul fra yngre jernalder er simplere og med mindre ornamenteringer enn dem fra eldre jernalder (Petersen 1951:302; Kristoffersen Stylegar

To spinnehjul, vist under i figur 5.7 og figur 5.8, har et hull eller søkk nær kanten av hjulet. Spinnehjulet med et hull (B10093 b) er fra eldre jernalder og det andre som har et søkk (B7731 w) er fra yngre jernalder. Et ekstra hull kan ha hatt praktiske egenskaper, som muligheten til å ha det hengende på en tråd. Et søkk har ikke den samme egenskapen, ettersom man ikke kan legge noe gjennom det. Kan hullet og søkket ha hatt en symbolsk betydning? Kanskje skal det forestille sola og månen, eller jorden som går rundt solen?

Figur 5.7: B10093 B. Foto: Cecilie Osland 2019

Figur 5.8: B7731 w. Foto: Cecilie Osland 2019

Nedenfor er det blitt tatt bilder av to spinnehjul fra yngre jernalder (figur 5.9 og 5.10). De har begge en tydelig innrisset strek over hullet på undersiden, som ikke nødvendigvis er sentrert. Praktisk sett kunne det holdt spinnehjulet fastere på håndteinen dersom streken er dyp nok, men bare på det ene spinnehjulet er den «dyp». I tillegg er den ikke sentrert. Kan det ha hatt noen andre praktiske egenskaper? Eller er det symbolsk?

I tillegg har begge spinnehjulene en ekstra strek som går fra den ene siden av hullet, parallelt med streken som går over hele hullet. Det kan være en tilfeldighet, men ettersom de begge har den samme streken virker det tvilsomt.

Ingen av spinnehjulene fra eldre jernalder har disse strekene.

Figur 5.9: B9502 c. Foto: Cecilie Osland 2019.

Figur 5.10: B8669_r. Foto: Cecilie Osland 2019

Noen av spinnehjulene er dekorerte med radiære linjer som kommer ut av hullet. Tidligere har Høigård Hofseth tolket slike fra Rogaland som solfigurer, og pekt på at det kunne være en sammenheng mellom solfiguren og spinnehjulets jevne snurrebevegelse som ga assosiasjoner til solens bevegelse. Ifølge henne har det vært en aktuell assosiasjon lenge, ettersom det har vært forbud mot spinning på merkedager som solverv. Å sysle med ting som gikk rundt, særlig spinning, ved solverv kunne forstyrre de kosmiske kreftene (Kristoffersen 2013:138).

Solens bevegelser er også et uttrykk for tiden. Solen kommer opp om morgenen, og går ned om kvelden. Forestillinger om skjebne er også forbundet med tid, og nornene er personifiseringer av tiden (Kristoffersen 2013:146, Clunies Ross 1998:245). Dette kan man også se i navnene deres. *Skuld* er det «å være forpliktet», *Urd* er «å være», og *Verdande* skal

bety «å bli». Disse kan ses på som uttrykk for fortid, nåtid og fremtid, og kan slik settes i sammenheng med solsymboler på spinnehjul (Kristoffersen 2013:146).

Selve spinneretningen har også noe å si. Ved S-spinning spinner man motsols, og ved Z-spinning spinner man medsols (Kristoffersen 2013 :139).

Figur 5.11: Spinnehjul (B8060c) dekorert med radiære linjer. Foto: Cecilie Osland 2019

Spinnehjulet B8060 c fra Kyrkjeide i Stryn kommune er et eksempel på et spinnehjul med radiære linjer (figur 5.11). Spinnehjulet er fra vikingtiden, og er dekorert med en ring rundt hullet og radiære linjer derifra og nedover mot undersiden av spinnehjulet. Det er av kleber, og har en flat underside med hvelvet overside.

Motivet kan tolkes som et solmotiv, med solen som ringen rundt hullet og de radiære linjene

som solstråler. Andre gjenstander i samme grav var en bøyle av ei saks, to hengesmykker av bronse, glassperler og jernfragmenter. Graven har sannsynligvis ligget i en åkerrein, mens selve spinnehjulet ble plukket opp i løs jord som var kjørt utover med moldskuffe.

5.5.1 Spinnehjulet B13954/34

Av gravene fra Sogn og Fjordane tar Siv Kristoffersen opp den ene graven fra Kvåle i Sogndal (B13954). Se side 22 i vedlegg 1 for mer informasjon om dette spinnehjulet. Denne graven har det blitt funnet en håndten og en holk av bronse. Kisten er delt i to, og har en del hvor den døde ligger, og en del hvor utstyret ligger. I det ene spinnehjulet (B13954 /34), sitter litt av tenen fremdeles i hullet, og er funnet nær skillet av kisten. De døde var en voksen kvinne og et ti år gammelt barn (Kristoffersen 2013:146). Det ene av de to spinnehjulene fra denne graven er også det spinnehjulet med mest dekor av spinnehjulene som blir tatt opp i denne oppgaven, og er fra folkevandringstid.

Spinnehjul B13954/34 har også motiver som kan bli tolket som solmotiv. Spinnehjulet er fra folkevandringstiden, og ble funnet sammen med et annet mer fragmentert spinnehjul. Det er det eneste fullstendig kuleformede spinnehjulet fra jernalderen i Sogn og Fjordane, og

har fremdeles biter av tenen inni hullet. Graven det er funnet i er en stor og rik kvinnegrav, og har blitt funnet med tekstilgjenstander som tynn nål med øye av bronse, vevsverd av jern av typen R150 med dekorert treskaft med slyngende bånd, ten av tre med jernkrok og bronsebeslag og liten krok av tynn, bøyd bronseten. Det er også blitt gjort mer enn 80 andre funn i graven, deriblant relieffspenner og korsformede spenner, hekter, glass, skrinhanker, spannformet leirkar, små masker av sølv og anheng. Mange av gjenstandene er av sølv eller bronse.

Figur 5.12: Spinnehjul (B13954) med solmotiv/nøstemotiv på den ene siden. Foto: Cecilie Osland 2018

Spinnehjulet har flere motiver som kan tolkes som solmotiv. På den ene siden (se figur 5.12) er det linjer som kommer fra hullet og former noe som kan minne om solstråler, og kan ha sammenheng med hvilken vei man ville spinne hjulet. Dersom dette har vært oversiden, har kanskje spinnehjulet blitt brukt i S-spinning, altså motsols. Har det vært undersiden av spinnehjulet kan det muligens ha blitt brukt i Z-spinning, altså medsols. Kanskje har man snudd spinnehjulet ut ifra hvilken retning man ville spinne i. Dermed kunne man ha byttet fra den ene til den andre etter solsnu. Denne teorien ville likevel bare vært sannsynlig dersom linjene på motsatt side av spinnehjulet gikk motsatt vei dersom den siden var opp, noe som ikke er tilfellet på dette spinnehjulet.

Figur 5.13: Spinnehjul (B13954) med solmotiv på den andre siden. Foto: Cecilie Osland 2019

Dersom man snur spinnehjulet opp-ned kan man se flere radiære linjer som kommer ut fra hullet, men her er noen av feltene imellom linjene fylt ut av andre streker (se figur 5.13). Også dekoren på denne siden kan bli tolket som solmotiv. De forskjellige linjene danner flere mønster dersom man ser etter, og kan for eksempel vise forskjellige typer «solstråler». Nedenfor har to av disse mulige «solstråletypene» blitt illustrert (se figur 5.14 og figur 5.15).

Figur 5.14: Illustrert solmotiv på B13954. Foto: Cecilie Osland 2019

Figur 5.15: Illustrert solmotiv på B13954. Foto: Cecilie Osland 2019

Disse motivene kan også ligne på hva Siv Kristoffersen sammenligner med nøster (Kristoffersen 2013:141). Motivet på figur 5.12 kan ligne på et garnnøste, mens det illustrerte motivet på figur 5.14 kan ses som snodde tråder.

Spinnehjulet B13954 har også motiver som kan minne om trær. Det er hovedsakelig motiver inni feltene i dekoren av spinnehjulet som kan sammenlignes med trær. Treet som skiller seg mest ut er illustrert med rødt i figur 5.16. Motivet som har blitt tolket som et tre, er omgitt av noen prikker.

Trær blir gjerne forbundet med livet, og dekoren i dette spinnehjulet kan reflektere

livstreet Yggdrasil. Yggdrasil er solfylt og verdensomspennende, og menneskene er vevd inn i livstrets førjordske virkelighet (Lindholm 1987:37).

Yggdrasil har tre røtter. Den ene roten går til brønnen Hvergelmir, mens en annen rot går til Mimes brønn. Den tredje rota, som er av størst interesse for denne oppgaven, går til brønnen som voktes av Urd, Verdande og Skuld – nemlig nornene. Det som er interessant er at denne roten blir vannet av nornene hver eneste dag, og dermed trives godt i forhold til de andre røttene (Lindholm 1987:37). Slik nornene passer på Yggdrasils rot, vokter de også over

Figur 5.16: Spinnehjul (B13954) med motiv av tre 1. Foto: Cecilie Osland 2019

menneskenes gjerninger, ved å binde sammen fortiden, nåtiden og framtiden (Lindholm 1987:38).

Figur 5.17: Spinnehjul (B13954 34) med motiv av tre 2. Foto: Cecilie Osland 2019

Figur 5.18: Spinnehjul (B13954 34) med motiv av tre 3. Foto: Cecilie Osland 2019

Figur 5.19: Spinnehjul (B13954 34) med motiv av tre 4. Foto: Cecilie Osland 2019

I tillegg til tremotivet nevnt på forrige side, er det også noen av de andre feltene i dekoren som jeg har tolket som trær. Tre av disse er illustrert i figur 5.17-5.19, og ligner hverandre. Forskjellen mellom disse er antall greiner. Mens figur 5-17 og figur 5.18 ser ut til å ha omtrent 16 greiner, har figur 5.19 bare åtte greiner med fire på hver side.

Den andre graven fra Kvåle i Sogndal som Kristoffersen tar for seg, var dessverre ikke tilgjengelig på unimus. Denne graven skal ha hatt ni tener og et spinnehjul av jern. Tallet ni skal ha vært koblet til tid i kosmiske sammenhenger (Kristoffersen 2013:147). Gro Steinsland kobler også nitallet til liminale faser i initiasjonsriter, transformeringer og overgang fra en status til en annen. De ni tenene lå nært vevsverdet. Vevsverd i jern har vært tilskrevet rituell betydning og vært koblet til det å se inn i fremtiden (Kristoffersen 2013:147).

Kristoffersen trekker fram runer som dekorasjon på spinnehjul, og viser til Oehrls artikkel om våpen hvor han diskuterer sammenhenger mellom runer, runelignende tegn, dekor og gjenstand. Hun peker på borden i spinnehjul med vinkeldekor kan ses som en sammenkobling av s-runen, som heter *sol*. Også vinkelborden på et spinnehjul fra Hodnafjell på Rennesøy kan sammenlignes med en z-rune (Kristoffersen 139).

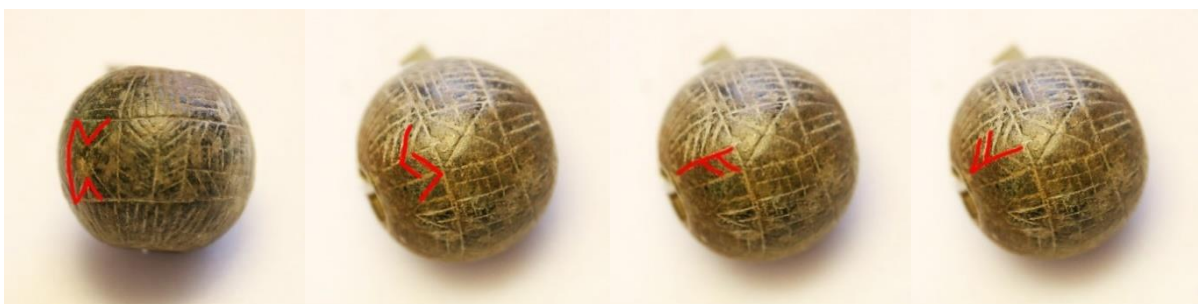
Figur 5.20: Eksempel på rune på spinnehjul (B13954 34). Foto: Cecilie Osland 2019

I denne analysen har det blitt oppdaget at spinnehjulet B13954 34 fra eldre jernalder, har runer gjemt i dekoren. Det kan være snakk om en bindingsrune eller noe annet, og dersom man leter grundig nok kan man finne nesten hele runealfabetet. Noen av dem er svært tydelige så snart man er klar over at det er runer på spinnehjulet, mens andre skal det litt velvilje til for å ses. Bildet til venstre (figur 5.20) viser et eksempel på en mulig rune.

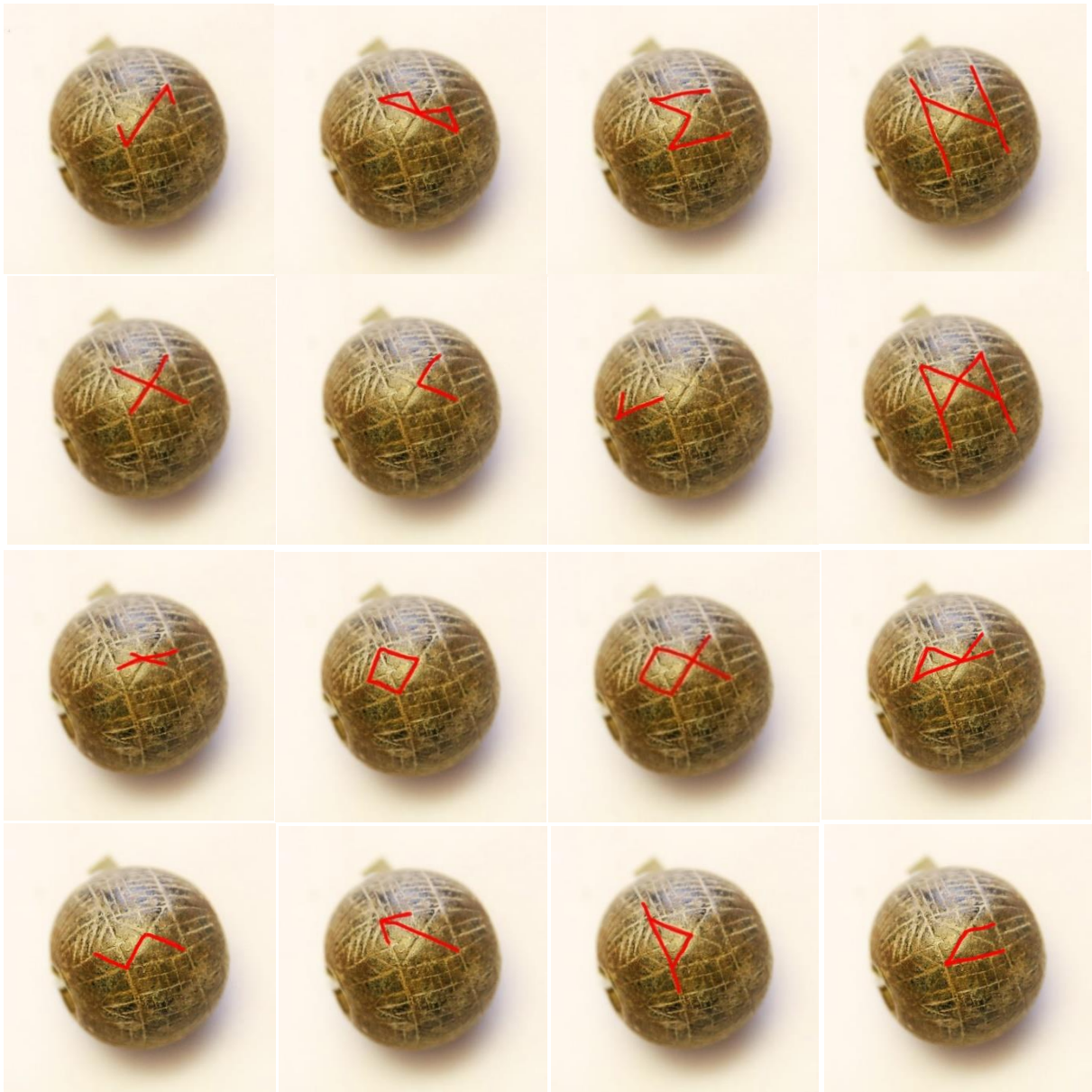
Figur 5.21: Eksempel på rune på spinnehjul (B13954 34). Foto: Cecilie Osland 2019

Et annet eksempel på en potensiell rune er vist i figur 5.21. Denne runen er gjemt inni det et av motivene som kan tolkes som et motiv av et tre. Runen kan man også finne i de lignende trærne rundt omkring på spinnehjulet. Kristoffersen diskuterer et annet spinnehjul, fra Hodnafjell på Rennesøy, som har en vinkelbord satt sammen av figurer som kan ligne på samme den samme runen som på dette spinnehjulet. Runen står for bokstaven z (Kristoffersen 2013:139)

Figur 5.22: Ytterligere eksempler på mulige runer på spinnehjul (B13954 /34). Foto: Cecilie Osland 2019

Spesielt i det ene feltet på spinnehjulet kan man tyde flere forskjellige runer. Runene som er i eller en del av dette feltet er illustrert i figur 5.23 nedenfor.

Figur 5.23: Spinnehjul (B13954 /34) med mulige runer gjemt i dekoren. Foto og illustrasjon: Cecilie Osland 2019

5.3 Spinning og magi

Det er kanskje ikke så rart at spinning har blitt forbundet med noe magisk. Om man ser for seg at man har hatt ull som har blitt gjort om til tråd, som igjen har blitt gjort om til ullstoff, kan man nesten si at forvandlingen ser magisk ut.

I den norrøne verdenen ble tekstilproduksjon sett på som noe mer enn bare et daglig, praktisk gjøremål (Bender Jørgensen 2013:131). I Helgakvida Hundingsbana I fra Edda, spinner nornene livet til Helgi når han blir født (Bender Jørgensen 2013:131)

«2. *Nattmørk lå gården,
nornene kom,
de som formet
fyrstenes lagnad,
vidgjeten skulle han være, sa de,
bli som konge
den beste av alle.*

3. *Lagnads-tåtter
tvinnet de kraftig,
mens borger falt
i Bråtlunden,
tvinnet og strakte
tråden av gull,
festet den midt under månesalen.*

4. *Endene bandt de
i aust og vest
om riket som kongen
rådde over;
mot nordveg slengte
Neres datter
en ende fast,*

bød den alltid holde.»

- Det første kvadet om Helge Hundingsbane (Holm-Olsen 2002:131)

I sagaen om Njal, Darradarljód, vever tolv valkyrjer utkommet av kampen om Clontarf på en vev lagd av menneskedeler (Bender Jørgensen 2013:131). Det er også noen vers om tre valkyrjer i Volundkvadet, hvor det første nevner spinning. Kvadet handler om tre brødre, sønner til Finnekongen, som en tidlig morgen finner tre kvinner ved vannet som spinner lin. Ved siden av dem lå svanehammene deres (Holm-Olsen 2002:124).

*«1. Møyer fløy sørfra,
mørskog lå under,
unge valkyrjer
varslende ufred;
de satte seg ned
på sjøens bredd,
sudirøne kvinner,
spant kostelig lin.»*

- Volundkvadet (Holm-Olsen 2002:124)

Eldar Heide har ved en etymologisk tilnærming diskutert åndetråd, og har argumentert for at *seid* er forbundet med *tråd*, og at *gand* kan relateres til garn. Ved hjelp av *seid*, kan man altså spinne, trekke eller manipulere et *åndesnøre*. Selve kjernen i *seid* var spinning, hvor man ved bevegelse av tenen kan lage en *skjebnetråd*. Ved hjelp av en spunnet tråd kunne man spå ved å se på tykkelse og jevnhet, og man kunne spinne magiske egenskaper inn i garn. Heides argumenter kan støttes med at tekstilarbeid kan kobles til trolldom i kilder så langt tilbake som til 600-tallet (Kristoffersen 2013:146).

Ifølge Eldar Heide er forskjellige slag garnarbeid knyttet til trolldom i både eldre og yngre kilder innenfor og utenfor Norden, og mange kilder fra 600-tallet regner ullarbeid, veving og tekstilarbeid som trolldom. Også i eddakvedet *Sigrdrífumál* 12 er det muligens en

sammenheng mellom spinning, veving og trolldom, og i to av islendingsagaene blir spinning brukt til å gjøre en person usynlig. Det er flere eksempler i litteraturen hvor spinning og trolldom er knyttet sammen. Fra eldre tid kan det ha vært at sjel og ånd har blitt tenkt på som noe spunnet, og at man har kunnet dra i andres tråder for å manipulere dem (Heide 2006:236).

Sigrdrífumál, eller Sigerdrivamål, handler om Sigurd som finner en kvinne i en skjoldborg på fjellet. Hun sover med alle våpen hos seg, og våkner når Sigurd skjærer gjennom brynjen som sitter fast på henne. Det viser seg at det er valkyrja Sigerdriva (Holm-Olsen 2002:171-173). Sigurd spør om visdom, og Sigerdriva sier blant annet:

«12. Målruner skal du kunne
om mannen du krenket,
skal hindres i sin hevn;
de blir viklet,
de blir vevet,
de blir sammensatt,
på tinget dit folk
i flokker drar,
og fullsatte domstoler dømmer.»

- *Sigerdrivamål* (Holm-Olsen 2002:173).

Etter tiltrekkingsseid er det spådomsseid som oftest er nevnt i norrøne kilder, og spådomsseid og skjebnen kan ha vært en tråd spunnet av nornene. Dersom ei spåkone skulle spå, kunne hun spinne en tråd som representerte livene til andre, eller faktisk også påvirke framtiden ved hjelp av spinning (Heide 2006:256).

Oppføringer av tradisjonelt tekstilarbeid og etnografiske studier fra det nittende århundre og tidlig tjuende århundre i Skandinavia, har også vist at tekstilarbeid kan ha hatt egne ritualer. Etter å ha vasket sauene i Sverige, har man kastet små steiner i vannet, og det blant annet skal ha vært best å klippe sauene etter nymånen (Bender Jørgensen 2013:131). På forskjellige tider av året har man holdt på med forskjellige stadier av tekstilarbeid. Spinning, og annen bearbeiding av ull, måtte skje før jul, mens spinning av plantefibre ble påbegynt etter jul (Bender Jørgensen 2013:131).

Også i nyere litteratur blir spinning brukt som noe magisk. I eventyret Tornerose faller Tornerose i en dyp søvn etter å ha stukket seg på en rokk, og i eventyr om Rumleskaft spinner han tråd av gull. Også i fantasy-sjangeren i moderne skjønnlitteratur har spinning blitt tatt i bruk. Blant annet i bokserien Tidshjulet kan kvinner med overnaturlige evner se eller endre skjebner, hendelser eller personer ved å se, flytte på og knytte skjebnetråder sammen.

I Skandinavia var s-spinning normen fra bronsealderen og inn i førromersk jernalder, i motsetning til naboombådene som foretrakk z-spinning. Selve resultatet ville ikke ha hatt en vesentlig forskjell. Bevegelsene for s-spinning og z-spinning derimot, vil ha forskjeller. Altså må det ha vært selve handlingen som har bestemt om man skulle velge s- eller z-spinning. For at områdene skal ha klart å påvirke hverandre, må man dermed ha lært bort og byttet kunnskap om bevegelser som har sittet langt inne hos folk, og utvekslet redskaper (Bender Jørgensen 2013:132). I følge Lysenko og Kamerova har tradisjonelle russiske bønder trodd at det er mulig å nå underverdenen ved å bevege seg mot solen (Bender Jørgensen 2013:132). Har spinneretning hatt rot i tro om magi eller noe annet overjordisk?

I sin avhandling om «Gand, seid og åndevind» nevner Eldar Heide at håndteinen snurrer på gulvet som en snurrebass/gand i en håndteinteknikk. Han skriver at gankona, eller gan[d]kona kunne bety «spinnereske» på færøysk rundt 1800, og argumenterer for at spinning og gand har vært knyttet sammen på Island, Færøyene og i Nord-Norge (Eldar Heide 2006:236).

5.4 Hvem holdt på med spinning?

Det har vært en vanlig oppfatning at spinnehjul er forbeholdt kvinnegraver. Dette er noe som bør undersøkes nærmere.

«Spinnehjul er entydig relatert til kvinnegraver» (Solberg 2003:235).

Spinnehjul har blitt funnet i både manns- og kvinnegraver, men ikke i særlig stor grad i mannsgraver (Petersen 1951:308).

Det å si om en grav er en mannsgrav eller kvinnegrav ved å se på osteologisk materiale som bein, er vanskelig i Sogn og Fjordane. Dette er fordi bevaringsforholdene på Vestlandet er dårlige, og analyser av graver har dermed måtte blitt basert på gravgodset og selve graven (Rabben 2002:2).

Det ser ut til å være lettere å skille mellom manns- og kvinnegraver fra yngre jernalder enn fra eldre jernalder (Dommasnes 2018:40).

Man har tidligere antatt at våpen, smykker og tekstilredskaper har vært sikre tegn på om gravene har vært kvinnegraver eller mannsgraver. Spinneshjul er intet unntak. Spinning har lenge blitt forbundet med noe kvinnelig. Det var noe man lærte seg fra man var liten, og for ei jente ville dette, blant andre aktiviteter, være en del av forberedelsen til når hun som voksen kvinne skulle bli en husfrue. Spinning var en aktivitet som gjerne foregikk både på større og mindre gårder (Dommasnes 2018:43). Spinneshjul i mannsgraver blir ofte sett på som gravgaver fra de gjenlevende kvinnene. I Vikingtidens Redskaper skriver Petersen at han undersøkte en grav som ga inntrykk av å være en utpreget mannsgrav, men med en oval bronsespenne og tre spinneshjul. Han tolket spennen og spinneshjulene som minnegaver, og så det slik for spinneshjul i andre mannsgraver også (Petersen 1951:309).

En husfrue hadde mye makt på gården. Hun var den som hadde husnøkklene, både for huset og forrådet, og hadde dermed kontroll på alt gården eide. Blant annet innendørsarbeid, hadde hun også ansvar for tekstilarbeid, og når man ser på økningen av spinneshjul og vevsverd i gravmaterialet fra folkevandringstiden gjennom vikingtiden kan man se at virksomheten som husfrue tiltok (Dommasnes 2018:43). Dette kan være en av forklaringene på hvorfor det er funnet flere spinneshjul fra yngre jernalder enn eldre jernalder i Sogn og Fjordane.

Man kan si at æren til menn og kvinner har blitt markert i graven. Ved å begrave kvinner med staselige klær og smykker, og menn med våpen, har man også markert deres status. Islendingsagaene støtter opp om denne teorien (Dommasnes 2018:44). Ifølge Helle og Sørensen, var det vanærende for en mann å gjøre noe kvinnelig, mens det for en kvinne ikke ville være vanærende å ta på seg en mannsrolle (Dommasnes 2018:41). Ettersom tekstilredskaper ikke bare har blitt funnet i kvinnegraver, kan man si at tekstilarbeid ikke

bare har vært forbeholdt kvinner. I følge Dommasnes var det en måte å konstruere femininitet på (Dommasnes 2018:90).

Dersom en mann har blitt gravlagt med spinnehjul, og graven reflekterer æren til den gravlagte, betyr det da at det kan ha vært ære for en mann å kunne spinne (sett at spinnehjulet ikke er en gravgave fra kvinnen)? Eller har menn spunnet til noe mer spesifikt, som for eksempel seil? Ville det vært mer ærefullt for en mann å produsere tekstil som hadde med seiling å gjøre, enn å lage klær? Man ser at det er flere graver med både spinnehjul og våpen fra yngre jernalder enn fra eldre jernalder. Kan dette ha en sammenheng med økt seilproduksjon i yngre jernalder? Kanskje har det vært et symbol på seilproduksjonen, og ikke nødvendigvis betydd at den gravlagte har spunnet tråd?

Spinning av garn og veving av seil har blitt anslått til å ta omtrent 8000 arbeidstimer (Dommasnes 2018:51). Rabben har hevdet at menn tok over organiseringen av tekstilarbeidet og omsetningen av tekstilene ved overgangen til seilskip. Dommasnes peker på at argumentene hans når det kommer til dette er uklare, og at dersom menn som spant ble «mindre menn» av det, gir det ikke mening å lete etter disse tegnene ved å bruke graver med våpen. Våpen er tross alt sett på som noe maskulint.

Hva med når de dro på tokt? Trengte de da å ha med tekstilredskaper, i tilfellet for eksempel seilet måtte fikses? Kan de også ha tatt med spinnehjul? Hva om det å spinne ikke bare ble sett på som noe feminint på den tiden?

Spinning, og generelt tekstilarbeid, har lenge blitt forbundet med noe som bare kvinner har holdt på med. Likevel ser man at det finnes spinnehjul i opptil flere graver med typiske «mannsgjenstander». Enten må disse gravene være mannsgraver med spinnehjul, eller så må de være kvinnegraver med våpen. Dersom en mann har vært veldig flink til å spinne, ville det ikke være naturlig at han også ville ha spunnet tråd dersom det var tid til overs?

Det er viktig å huske på at femininitet og maskulinitet ikke nødvendigvis er det samme som å være biologisk kvinne eller mann. Feminitet og maskulinitet er heller en forventning fra samfunnet, som sier noe om hva som er typisk for kvinner og menn. Det betyr ikke at kvinner ikke kan ha maskuline trekk, eller at menn ikke kan holde på med noe

feminint. Det er ikke utenkelig at kvinner i jernalderen kan ha vært krigere, eller at menn kan ha vært opptatte av håndarbeid.

Kap. 6 Konklusjon

Så var tiden inne for en konklusjon på problemstillingen. Hvilke faktorer kan tyde på at spinnehjul har hatt en symbolsk og rituell betydning i graver fra jernalderen? Denne analysen viser at det er flere faktorer som kan tyde på dette. Den ene er det faktum at det har vært såpass vanlig å legge spinnehjul ned i graven. Andre faktorer er arbeidet som har gått ned i å lage spinnehjulene, de forskjellige materialene, alle de forskjellige formene og dekoren som kan ha både solsymboler og runer. I tillegg finnes det litterære kilder som setter spinning i en magisk, symbolsk og rituell sammenheng.

Gjennom hele jernalderen finner man spinnehjul som en vanlig del av gravgodset. Spinnehjul er det vanligste tekstilredskapet å finne i graver fra jernalderen, og er generelt sett et av de vanligste gravfunnene fra den perioden. At man finner så mange spinnehjul i gravkontekst viser at det har hatt en spesiell rolle, både rituelt og symbolsk. Man finner dem i alle slags graver – både brente, ubrente, som eneste gjenstand eller i rike graver. Variasjonen er stor. På samme måte som gravgodset, viser også spinnehjulene selv stor variasjon. De har forskjellig materiale, form, dekor og størrelse. Noen er veldig enkle, mens andre er svært forseggjorte. De forteller oss at mennesker i flere samfunnslag har holdt på med spinning, og at spinning har vært viktig. Man finner dem oftest i kvinnegraver, men det er ikke veldig sjelden at de også finnes i mannsgraver. Det er mange argumenter for at spinning har blitt forbundet med noe kvinnelig, men at menn også kan ha holdt på med spinning er ikke umulig. Våpen og spinnehjul funnet i samme grav kan muligens fortelle oss at kjønnsrollene ikke var like fastsatte som de fleste tror. Det er stor sannsynlighet for at spinnehjul har vært med i begravelseritualer, og man skal ikke se bort fra at det kan ha vært med i andre ritualer også. Ikke bare har de bare vært viktige i produksjonen av tekstiler, men flere faktorer peker mot at de har vært viktige symboler og brukt i rituelle sammenhenger.

Det er flere faktorer som kan tyde på at spinnehjul har vært mer enn bare et simpelt tekstilredskap. En av disse er hvilket materiale de er laget av. Noen av spinnehjulene er laget

av sjeldnere materialer som serpentin og olivin, som viser at menneskene på den tiden var villige til å bruke dyrere og sjeldnere materialer på hverdagslige redskaper som spinnehjul. Om materialene i seg selv har hatt noen symbolsk eller rituell betydning er også en diskusjon som kan bli tatt videre. Det må også nevnes at for å få et mer helhetlig bilde over spinnehjulenes særegne stilling som et tekstilredskap i forhold til andre tekstilredskaper, burde man også studere alle de gravene hvor spinnehjul ikke er tilstedeværende, mens andre tekstilredskaper er.

I tillegg har man brukt tid på å forme og dekorere spinnehjulene. Det er mange spinnehjul med dekor, og noe av dekoren representerer solmotiver og andre motiver. Det ene spinnehjulet fra Sogn og Fjordane, B13954, har også en hel del runer gjemt i dekoren. Om disse danner et mønster eller en mening kan jo være en diskusjon for en annen gang? Spinnehjulet er fullstendig dekket av dekor, som kan minne om både solmotiver, nøstemotiver og tremotiver. At man har lagt tid og krefter inn i å lage fine, forseggjorte spinnehjul med dekor og forskjellige former må bety at de ikke bare var simple tekstilredskaper. De må ha hatt en større rolle, enten den rollen er symbolsk, rituell, som en statusgjenstand eller som en kombinasjon av disse.

Litteratur

Bender Jørgensen, L. 2013. Spinning faith. I *Embodied Knowledge: Historical Perspectives on Belief and Technology*, redigert av Rebay-Salisbury, K. og Stig Sørensen, M. L., s. 128-136.

Oxbow books, Oxford

Dommasnes, L. H. 2018. *Aristokrater, kvinner, kunnskap og makt – Vik fra romertid til vikingtid* i VIKING, Norsk Arkeologisk Årbok. Universitetsmuseet i Bergen.

Engelstad, E. 2007. *Much More Than Gender*. Springer Science + Business Media

Heide, Eldar. 2006. *Gand, seid og åndevind*. Bergen

Holm-Olsen, L. 2002. Oversetter. *Eddadikt. Gudedikt ~ Heltedikt*. De norske Bokklubbene AS

Lindholm, Dan. 1987. *Innsyn i Nordiske Gudesagn*. Dreyers Forlag A/S

Insoll, T. 2004. *Archaeology, ritual, religion*. University of Manchester

Johnson, M. 2010. *Archaeological Theory – An introduction*. Blackwell Publishing Ltd

Kristoffersen, E. S. 2013. *Ten, Tråd og nøste – om dekor på spinnehjul*. Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger

Manning, M. C. 2014. (Introduction) *Magic, Religion and Ritual in Historical Archaeology*. Vol.48, No. 3, *Manifestations of magic: the Archaeology and Material Culture of Folk Religion*. Springer

Parker Pearson, M. 1999. *The Archaeology of Death and Burial*. Texas A&M University Press College Station

Petersen, Jan. 1951. *Vikingetidens redskaper*. Det Norske Videnskabs-Akademi i Oslo

Rabben, A. M. 2002. *Med vevsverd og stekepanne. Tekstilredskaper og kjøkkenredskaper i vestnorske mannsgraver fra yngre jernalder*. Hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitetet i Bergen.

Robb, J. E. 1998. *The Archaeology of Symbols*. University of Southampton

Scarre, C. 2013. *The Human Past*. Thames & Hudson Ltd, London

Solberg, B. 2003. *Jernalderen i Norge*. Oslo

Stylegar, F. 2006, 9. mars. *Gravskikk og symbolsk kommunikasjon i eldre jernalder*. Hentet 30. oktober 2018 fra <http://arkeologi.blogspot.com/2006/03/gravskikk-og-symbolsk-kommunikasjon-i.html>

Stylegar, F. 2016, 13. februar. *Spinnehjul: arkeologisk*. I *store norske leksikon*. Hentet 20. april 2018 fra [https://snl.no/Spinnehjul - arkeologisk](https://snl.no/Spinnehjul_-_arkeologisk).

Sørensen, M. L. S. 2000. *Gender Archaeology*. Blackwell Publishers Ltd.

Østigård, T. 2006. *Lik og ulik – introduksjon til variasjon i gravskikk*. Universitetet i Bergen